

8596.

ФРИДРИХ ШРАЙФОґЛЬ

БОГ В КРЕМЛІ

П'єса в трьох діях

ПРАГА 1942

06
10

ЛІТЕРАТУРНА БІБЛІОТЕКА „Ю. Т.“ Ч. 3.

ФРИДРИХ ШРАЙФОІЛЬ

БОГ В КРЕМЛІ

85596

п'єса в трьох діях

З німецької мови переклав Роман Курчів

(Переклад авторизований)

оккупація

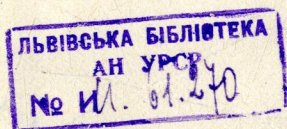
ПРАГА 1942

Львів. Бібліотека
А.І. УРСР

ВИДАВНИЦТВО ЮРІЯ ТИЩЕНКА

8(4) н.ім. „1949" - 2
Ш5(41)6-660

Всі права застережені включно до виставлювання
і фільмування п'єси. Права ці можна набути
у Видавництві Юрія Тищенка в Празі.



Друковано 3000 примірників

Друкарня „Книгтиск“, Прага XIII., Сомова 665

ВСТУП.

Випускаючи в світ оцю книжку на досвітку кращих днів, хочеться хоч кількома словами познайомити читачів з автором та його п'єсою.

Якось воно вже так склалося, що народ ми — великий, земля — багата і творчого духу в нас не брак, але — ніде правди діти — на полі театрального мистецтва наша нива стоїть ще облогом. І щодо оригінальної і щодо перекладної літератури! Сягаємо до скарбниці ХІХ віку і ще все годуємося добрим надбанням наших театральних батьків та корифеїв, бо нового доброго — дасть Біг. А це нове, що появилось на «нашій не своїй землі» — за малими винятками — було за наказом згори замірене на те, щоб вирвати національне почуття, перетопити його в горнилі інтернаціоналізму і вбити живу душу народу.

Наше видавництво випускає в світ переклад п'єси сучасного визначного німецького письменника. З одного боку воно заповняє частинно прогалину нашого театального репертуару, з другого ознайомлює нас із плодами культури й духа сучасної Німеччини.

Автор п'єси «Бог в Кремлі», *Фридрих Шрайфогль* — один з видніших представників сучасної генерації німецьких письменників. Народився в 1899. році в Мавер біля Відня, доктор державних наук, професор Державної Академії музики і пластичного мистецтва у Відні на кафедрі історії літератури й драматургії, член Державної Палати Письменства, культурний редактор, член Національно-соціалістичного Союзу Доцентів і т. д.

З його багатой літературної творчости згадаємо найважливіші: оповідання й романи: *Die Entdeckung Europas* (Відкриття Європи), *Vom Glück der deutschen Sprache* (Про щастя німецької мови), *Liebe kommt zu Macht* (Рохання приходить до влади), *Brigitte und der Engel* (Брігітта й янгол), а головно його в останньому часі видані великі романи: *Grillparzer* (Грільпарцер), *Die Nibelungen* (Нібелюнгі) і *Die Schicksalssymphonie* (Симфонія долі), яка досягла 80.000 примірників накладу.

З його драм та комедій головніші ці: *Der Gott im Kreml* (Бог в Кремлі), що з великим успіхом ішла на сцені «Бурґтеатру» у Відні, а також «Національного Театру» в Будапешті, *Das Liebespaar* (Любовна пара), *Tod in Genf* (Смерть в Женеві), *Der Mann in den Wolken* (Чоловік у хмарах), *Die kluge Wienerin* (Второпна віденка), й інші, що з успіхом ідуть на німецьких сценах Відня, Праги, Дрездена, Берліну, Авґсбурґу і т. д.

«Бог в Кремлі» — стара, вже опрацьована тема про Димитрія Самозванця з часів так званого «смутного времени» московського царства. Цю тему опрацьовувало вже багато письменників, а — зрозуміла річ — найбільше московських. (Загально відомий твір А. Пушкіна: Борис Годунов, перекладений на нашу мову Д-ром Іваном Франком). Але і в німецькій літературі мав Шрайфогль уже своїх попередників. На цю тему писали Фридрих Шіллер (1805) і Фридрих Геббель (1863). Та діло не в темі, бо ж відомо, що в мистецькому творі сама тема й її «історична правда» не грають ролі. Тут рішає підхід до теми, її насвітлення, її мистецьке оформлення й переведення ідеї, яку автор хотів у своїму творі зобразити. І от з цієї точки погляду п'єса Шрайфогля цікава, особливо для нас українців.

Автор пише нам: «Моїм наміром було показати, що кожен, хто проповідусь ідеалізм, але цей ідеалізм має тільки на язиці, а в дійсності служить своїм особистим інтересам і жадобі влади, при якій держиться насильством, тиранією, злочинами, поневоленням інших народів — мусить згинуть».

До зображення тієї ідеї постать Димитрія Самозванця як найкраще годиться. А годиться тому, що показує не тільки одну людину, а собою персоніфікує й цілий нарід, державу, що і в минулому і в сучасному голосить гучні ідеї месіанізму, визволення цілого світу, а в дійсності шляхом грубого терору й поневолення всіх «вірнопідданих народів» служить інтересам свого власного імперіялізму. В п'єсі, як в дзеркалі, відбивається картина оцього московського імперіялізму. . . «завойовую Азію, Африку! І завжди далі й далі! І захоплюю цілий світ до краю. Я мушу завжди йти далі! Попереду всіх мушу йти! Та ж я — Цезар!» . . Це картина минулого, що червоною ниткою тягнеться через цілу історію московського царства аж до нинішніх часів. І в призмі історичних подій відкриває Шрайфогль і сучасність із сучасним Димитрієм та його гаслами «здобування світу», «визволення народів» і створення

«одної цвітучої батьківщини щасливих народів». А коли крахують ці крутісько-отруйні ідеї й коли Дмитрій бачить неминучу смерть, він все ж таки звертається до своїх вбивників, кажучи: — «Я маю вам щось велике сказати: Спасителю, спаси Москву! — І я того хочу, що й ви! Проти царства московського я не вдіяв нічого, навпаки я вам приготував шлях!» . .

І ми віримо йому, бо знаємо й сучасного Дмитрія, що й він не провинився супроти Москви. І сучасний Дмитрій теж «собиратель русских земель» і теж вірний син московських державних традицій та московських тиранських метод. В іншій формі — той самий зміст.

Тому не диво, що по виставі цієї п'єси в «Бургтеатрі» у Відні в сезоні 1937/8 між іншими критиками написав «Neues Wiener Journal»: «Das ungemein starke, sich fortwährend steigende Beifall bewies, dass Schreyvogel den Demetrius unserer Zeit getroffen hat». (Незвичайно сильне і все більш зростаюче захоплення було доказом, що Шрайфогль влучив сучасного Дмитрія).

Др. Володимир Бірчак.

ОСОБИ:

Димитрій, згодом цар московський.

Марія Нага́я, вдова по цареві Івані.

Борис Годунов, цар.

Ірина Скуратова, його жінка.

Ксеня, її донька.

Василь Шуйський Басманов Шереметьєв Романов	}	бояри.
--	---	--------

Петр Александрович Симонов, пройдисвіт.

Іов, патріярх московський.

Князь Адам Вишневецький.

Князь Костянтин Вишневецький.

Мнішек, воевода сандомирський.

Марина Мнішківна.

Бучинський Вітановський Розинський	}	молоді польські шляхтичі.
--	---	---------------------------

Казимир Лавицький, єзуїт.

Маржере (Margeret) Барон Фюрстенберг (Fürstenberg)	}	офіцери в московській службі.
---	---	-------------------------------

Польський вояк.

Сурмач у війську Борисовім.

Старий селянин у західній Московії.

Бранець Димитрія.

Флейтист.

Стара московська баба.

Молода жінка.

Заговірник в Москві.

Слуга в Кремлі.

Придворні високі урядовці, юрба, прислуга, жінки, селяни, сторожа.

Перша дія: В Кремлі.
У замку воеводи Мнішка.
В палаті князя Вишневецького в Кракові.

Друга дія: Відкрита околиця в західній Московії.
Шатро Дмитрі.
Тереми — опочивальня в Кремлі.
В Кремлі.

Третя дія: Передпокій в теремах Марини.
Захристія церкви край Москви.
В Кремлі.

Від березня 1604 до травня 1606.

П Е Р Ш А Д І Я

П Е Р Ш А К А Р Т И Н А.

Авдієнційна зала в Кремлі. На задньому плані під великою стіною по середині на підвищенні трон. Праворуч і ліворуч головного трону трохи нижче — менші тронові крісла. При стінах, лавки для бояр. На троні у пишному уборі цар *Борис Годунов*. Праворуч від його цариця *Ірина Скуратова*, ліворуч патріарх *Йов*. Обабіч трону придворні урядовці, всі в білих оксамитах, горностаєм обшитих і в білих чоботях а далі придворна сторожа зо срібними топорами на раменах. Поруч царя Бориса стоїть *Василь Шуйський* з голим мечем. На лавах сидять бояри в довгих, чорних хутрах, на головах високі соболеві шапки. Зліва на передньому плані, кілька кроків перед троном, чекає *Маржерє*, французький старшина. В цей час він в московській службі й військовим однострою.

Шуйський (кликає голосно): Капітан Маржерє!

Маржерє (підходить до трону).

Борис (киває головою й простягає руку).

Маржерє: Votre Majesté! (Цілує Бориса в руку, кланяється цариці і патріярхові). Madame! . . . Mon père! (Відступає взад, обличчям звернений до трону).

Борис (дає йому знак, щоб залишився): Я хотів би тебе про щось спитати, Маржерє!

Маржерє (зупиняється).

Борис: Чи справді ти такий ручий митець і так добре вмієш орудувати своїми гарматами, як про це люди говорять?

Маржерє: Чому питаєте, Ваша Величносте? Думаю, ви в цьому не сумніваєтесь?!

Цариця: Хто зна?! Це ще питання!

Маржерє: А все ж таки. Інакше Їх Величність не довірили б мені своїх гармат!

Борис: Розумно сказано! Гарна відповідь, Маржерє! Підійди ближче.

Маржерє (робить ще один крок до трону).

Борис: Ось що: Коли б так з усіх боків збіглися до тебе люди й почали насідать: «Перед нашими вікнами — мовляв — шарудить горобець. Стрілай в його своїми гарматами, щоб ми могли ліпше спати», — яку відповідь дав би ти їм, Маржерє?

Маржерє: Я сказав би їм, що вони блазні. Та ж від гармати більший галас-гук, як від горобця.

Борис (робить рух рукою в напрямі боярина князя Басманова, що сидить праворуч на боярській лаві): Тепер вже знавш Басманове? Блазні!

Басманов (пристрасний, молодий ще чоловік, схопився з місця): Хто блазень?

Борис (щораз більше подражнено): Хіба ж тобі позакладало? Так я це ще раз скажу! Всі ви блазні! (До бояр.) Еге ж, всі, що бояться! (Нагнувся вперед, глумливо.) Я маю озброювати військо? Проти горобців, що ви їх лякаєтесь?

Басманов (різко): Це горобець особливої породи, царю. Він хоче стати царем в Москві. (Бояри побіч Басманова зриваються з місць).

Борис (з погордою): Ну й що ж? Про це й дехто інший думає.

Басманов (відпихає бояр, що хочуть йому перешкодити говорити): Але наш горобець має ім'я, на яке полетить усе гайвороння московського царства. Ба не тільки гайворони, а всі голодні хижі птиці цілого світу. Він називається Д и м и т р і й.

Борис: Гайворони! Безглузді, дурнолобці! (Трохи захитався).

Шуйський (передає свого меча одному з придворних. Він хоче мати вільні руки, щоб підтримати Бориса): Не хвилюйся, не сердься, царю. Кожне дитя знає, що ми царевича Димитрія поховали.

Борис: Тото ж бо й є, Шуйський! Кожне дитя! Діти й старі баби мають перед мертвими більше страху, як перед живими. А скільки ж то старих баб між боярами? Мусимо до них трохи ближче приглянутись. (Все ще трохи хитаючись встає з трону й підходить цілком близько до бояр, що застигли в тупій мовчанці). — Ну, й пополотніли ж ви мої голубчики! (Переходить раптом на другий бік і так само.) Поблідли, як смерть!

Один з бояр (кидається перед Борисом на коліна): Ми ні в чому не винні. Це якась обмова-наговори. Ніякого лиха ми не вдіяли.

Борис: Ні, ні! Нічого ви не вдіяли! Тото ж бо й є. (Вертається до свого трону і знесилено сідає). — Шуйський, скільки то наших милих голубчиків-бояр було при цьому, як ми Димитрія відносили в труні до храму Спасителя? Ух, і холоднеча ж тоді була люта. Морози взялись, що аж дух спирало. Я йшов за царем Хведором.

Шуйський: Всі були при цьому, Ваша Величносте. Не був тільки Басманов і молодий Шереметьєв. Тоді ще ішли в проводах їхні батьки.

Борис: Ах, так! Пригадую! Старий Шереметьєв так голосно заводив, що аж до вівтаря було чути. Ні, ні, не соромся за свого батька, Сергію Павловичу! І ти був би робив те саме, що він, коли б був при цьому. (Гримаса.) — Така маленька була домовина. Віко шкляне. Обличчя не було видно. Тільки руку, що тримала ще орішки.

Оріхи були скривавлені. — В розгарі гри упав на свого ножа і проколовся.

Цариця: Будьте раді!

Басманов: Ну що ж! Дитина, світла царице!

Цариця: Дитина, еге ж! А хай би тільки була виросла ця дитина, то вона б вам інакшої заспівала. Тоді б з вашими головами гралася, а не з оріхами.

Борис (не звертаючи уваги на замітку цариці): І досі брешуть мені в ушах голосіння бояр, — так ревно плакали.

Басманов: А хіба ж мали сміятись, царю?

Борис: Тоді ні, Басманове! Але сьогодні! Сьогодні мали б ви реготати на все горло, щоб було чути по цілому Кремлі. (Підходить цілком близько до бояр.) Еге ж, голубчики! — Ось крадеться через кордони чернець. Обжирством і всякою поганю-нечестю, мов червами розточений. Але він знає, як обдурювати світ. На те він митець: — вовк в овечій шкурі. Голодних треба наситити. От він і насичає обіцянками і всякими групами на вербі, щоб закрити свою нікчемну жадобу. Чого хочете? — питає. Злота-срібла, кожухів, шмат землі? Будь ласка, беріть, хватайте. Кому гроші, кому землю, від мене і ціле московське царство можете дістати. Так, так, я роздаю Московію. Вірите вже тепер, що я правдивий цар? Нагоду треба хватать за чуба! Еге ж!

Хіба чував хто таке, щоб цар ішов в Польщу і роздавав московське царство? Соковита комедія. Можна реготать до загину. (Залився неприроднім сміхом). Чому ж ви не смієтесь? Смійтесь! (Бояри силкуються сміятись. Це їм тільки в трудом удається).

Борис (щораз більш роздратований): Що ж, — заціпило вам? Регочіть — бісові діти! Я дозволяю.

Бояри (сміються силувано, нещиро. Раптом тиша).

Борис (уткнув у них свій вір. Потім озвірився): Геть мені з очей!

Шуйський: Бояри турбуються за тебе.

Борис (кричить): Турбуються? Всі вони з'їхали з глузду!

Басманов: Царю!

Борис: Не потребуєш лякатися. Я ще розум маю! Геть к бісу! (Бояри на знак Шуйського виходять з залі. Також і придворні урядовці й сторожа. Наміряється до виходу й Шуйський).

Борис (кличе його — майже з дверей — назад): Стривай, Шуйський! Ти ще мусиш лишитись.

Шуйський: Я дуже втомлений, царю!

Цариця: Знаємо твою втому, Шуйський. — Страхополох ти, боягуз, от що. Хочеш іти, бо боїшся, щоб не зустрінутися зо старою Нагою. Надто багацько вже вона знає твоїх грішків.

Шуйський: Чого мучить мене цариця?

Борис: А тобі хіба що? Ти й так останешся! Не зиркай тільки ввесь час то на мене, то на цю стару бабу. Твоє діло: записати, що вона говорить і кінець! Сідай.

Йов (встав): Маю покликати тепер царицю Марію, Борисе Хведоровичу?

Цариця: В Кремлі є тільки одна цариця, угоднику божий! Запам'ятай собі це! Нагая є черниця. Осоружна, ненависна, як кожна стара, що не важиться вже глянути в дзеркало.

Йов: Так чому ж ви звеліли її закликати?

Цариця: Може саме тому, щоб їй це сказати. Ну, йди вже! (Йов відходить).

Борис (похожає перед тронем, потиху до цариці): Чого ти мені сердиш Шуйського?

Цариця: Бо він як та собака. Біжить за тим, хто йому кине масніший шматок.

Борис: Так, так! Але про це й інші знають і власне тому за ним біжать. Бо де він, там кожен вітрить наживу. І якраз через те я Шуйського мушу залишити при собі. (Йов приходить з Марією Нагою, жінкою літ 40 з лишком; робить враження багато старшої; опирається на палицю).

Йов: Іди далі. Цар вже чекає.

Марія: Годунов? Він не є жаден цар.

Йов: Наш володар хоче з тобою говорити в приятні.

Марія: В і н цього хоче. Я не хочу.

Борис (робить кілька кроків в напрямі Марії Нагої): Здравствуй матушко. Давненько вже, як ти нас покинула.

Марія: Тобі це краще відомо. Ти ж сам мене прогнав.

Борис: А в міжчасі ми знемогли на силах — обов!

Марія (нарешті глянула на його): Бач, який він, Борис Хведорович. Злющий-лютий боярин, — лагідним ягнятком став!

Цариця: Як видно, люди мають правду: Ти стала слабоумна, старушко. Гнівиш царя, забула, чим це пахне?

Марія: О, ні! Мій чоловік ніколи не забував палиці, як ішов до вашої думи. І вмів розправитись. Ось як! (Замахнулась і шмагнула кілька разів палицею). Бачиш? Не була, потраплю!

Цариця (кричить): Відправ її назад в монастир!

Борис: Хіба ж може мене вивести з рівноваги базікання хворої, старої жінки? (До Марії:) Присядь! (Підсуває їй менше тронове крісло).

Марія (штовхнула палицею дзиглика так, що перевернувся): Так я в Кремлі сидіти не звикла! (Поки вспіли їй перешкодити, приступила до головного трону й сіла на нього). Ось як! Т е п е р справно. Ну, кажи, чого тобі від мене треба, боярине?

Цариця (крізь зуби вискливо): Старе патякало!

Марія (удав, наче б цього не чула): Я хочу тебе терпеливо вислухати. Еге ж, цього навчилася я в монастирі. Всі володарі мають надто мало терпеливості. Вони пильнують забезпечити себе полчищами, рушницями, гарматами, тощо. — Але я хочу тобі, боярине, відкрити тайну, яка дає ще більшу силу. Це: — у м і н н я ч е к а т и ! Цілий світ можна приборкати і прибрати до рук. Еге ж! Чеканням.

Цариця: Шкода зайвих слів. Пішли її до дому.

Марія: Розгнівалася? Ну, й добре. Бо ти кричиш тільки тому, що я маю правду. Ось глянь лише на свого чоловіка! Він захопив владу і досягнув всього, за чим тужила його душа. Московія належить йому. Світ уважає його навіть за царя. Та що він з того має? Захирілий, жовтий, як віск. А все це ненаситна жадоба. Жадний слави, жадний влади, проковтнув усе нараз. І навіть смаку в цьому не відчув. Тепер влада ця тільки гнітить його погане серце. — Ти багацько краще виглядав, Борисе Хведоровичу, коли ще був боярином великого Івана. І пощо та жадоба?

Цариця: А від коли ти така тьмуца стала?

Марія (схопилася з місця): Від коли? — З того часу, як ви мені кинули мале хлоп'ятко в руки. А шию підрізали йому, як якомусь молодому півневі.

Йов: І ти нічого не забула? По п'ятнадцяти роках!

Марія: А що ж ви собі про мене думали? Що я в монастирі цілий день навколішках стою, щоб слати мольби за мудрого Бориса Годунова? А може думали, що вже вигасли згадки на кривду, яку мені заподіяно в Углічі? О, ні, хитрущий боярине. Інколи спросоння бачу і здається мені, що мала головка Димитрія лежить побіч мене на подушках. І я прокидаюся, простягаю руки. . . хватаю, . . . чи ще дихає! . . .

Борис (в наглому тріумфі): Я це знав, Маріє Нагая. А тому й звелів тебе привести. (До Шуйського.) Чи все списав, що вона говорила, Шуйський?

Марія: Може ще хочеш мати записано, що ти вбивник?

Борис (не звертає уваги на піднесений закид): Нещасний випадок з царевичем остається таємницею. Але треба всім пригадати, що царевич мертвий. І всі повинні до святого хлоп'яти молитись.

Марія: Молитись? Невже ти став такий побожний?

Борис (як вище): Повісити кожного на шибениці, хто поважиться сплямити його память. (Щораз прудкіше.) Четвертувати кожного, хто каже, що Димитрій живе.

Шуйський (оминаючи погляду Марії Нагой, приносить лист паперу): Ось папір, всемогучий володарю.

Марія: І навіщо це здалося?

Борис: Маєш прочитати і присягнути.

Йов: Присягай на мій хрест!

Марія (стоїть непорушно. Потім іншим тоном): Я маю присягати на хрест, що мій син Димитрій мертвий? (Павза.) І чому власне я маю присягати, що він мертвий?

Цариця (різко, крізь зуби): Бо божевільні говорять, що він живе.

Шуйський: В Польщі появилася якийсь перебіжчик-чернець і каже, що царевича врятовано. Закостеніле дитя в твоїх руках це — мовляв — не був твій син. Так, наче б ти була сліпа. Тому поширює чутки, що забито цілком подібного до нього хлопчика а він, Димитрій, лишився в живих.

Марія: Він до нього подібний? (По хвилі повторює потиху.) Він на його схожий?

Борис: Собака знюхалася в польськими злодюгами і продає Московщину.

Марія: Московщину? Або тільки тебе Борисе Годунове?

Йов: Присягай на святий хрест, що твого сина Димитрія поховано. Треба раз на завжди зробити кінець божевільним поголоскам.

Марія (із зростаючим тріумфом): А як же я можу присягати, що він мертвий?

Борис (кричить): Та ж ти бачила це своїми власними очима.

Марія: Ах так. Своїми власними очима. (Павза.) Коли б тільки знаття, Борисе Годунове, на що я власне маю тепер присягати? Чи на те, що бачуть очі в холодний день, чи вночі?

Борис: В житті сні не мають жадної ваги.

Марія: Так чому ж ти їх так лякаєшся? (Павза.) Еге ж, сні бувають часто чудні. Ось раптом відчиняються двері і мій син Димитрій підходить до мого ліжка. Повіяло пахощами весни, наче б пройшов вишневи́ми садами. Ніч-у-ніч на моїх очах росте. Потішає мене. «Я цілком не мертвий» — каже. А я пригортаю його до себе, приголублюю і шепчу йому до вухка: Скарай Годунова! (Пронизує очима Бориса й Шуйського.) Скільки — кажете — має літ цей чоловік в Польщі? Двадцять?

Борис: Обманець він. Більш нічого не знаю.

Марія: Давай сюди папера. (Бере).

Цариця (стає з палаючою свічкою біля Марії Нагої).

Йов: (подає їй хреста): Присягай! Все чиста правда!

Марія (чита): «Присягаю, що Димитрій, син царя Івана, вже п'ятнадцять років мертвий і похований». (Перестала читати.) Чому ж має бути правда тільки те, що ви-кликує біль? Чому правдою повинно бути тільки те, що один з бояр пошився в царі й обманює Московію? Чому тільки те, що якраз моя дитина мертва? А може правда



є інша? (Глумливо сміється, рве папера на куски). Вбивство в Углічі. . . . літа в монастирі. . . може власне це тільки недобрий — поганий сон? . . О, мого Дмитрія чекає ще велика праця, ще багато дечого має він зробити для мене на світі. Це таки буде правда, що він живе! . .

Цариця: Відьма стара! (Кидає їй свічку в обличчя.)

Марія (охнула й повалилася з ніг).

Йов (заходиться коло неї): Бачиш щонебудь? Бачиш розп'яття?

Цариця (скрикуючи): Хай її засліпить! (Прожогом вибігає вліво).

Борис (приступає до Марії Нагої, скорченої на долівці): Я дуже постарів, — знеміг на силах. Погані сні вночі шматують мені серце. (Хватається за серце, похитнувся.) Ми не хочемо ненавидіти...

Шуйський: Я проведу тебе, царю. Ти мусиш спочити. (Веде його.)

Борис (з Шуйським відходить.)

Йов (все ще упадає коло Марії Нагої): Бачиш вже?

Марія (протирає собі очі й обличчя. Помалу встає): Ох, як болить. Але це пройде. (Павза.) Я його побачу. (Випровується.) Я його побачу тут в Кремлі!

Йов: Кого? Неправого Дмитрія? — Самозванця?

Марія (помалу): Того Дмитрія, котрий в а с с к а р а є !

З а в і с а .

ДРУГА КАРТИНА.

В замку воеводи Мнішка. Велика передня зала. Ліворуч сходи з партеру. Праворуч кілька східців веде до інших кімнат. Посередині двоє великих вікон на подвіря. На передньому плані стіл і стільці. Коло стола, похилені над мапами й паперами, сидять: князь Адам і Костянтин Вишневецький і воевода Мнішек. Адам Вишневецький пише.

Мнішек: Дмитрій мусить з нас поробити бояр. Великих бояр! Ми хочемо стати його дядьками й дорадниками. Допиши це, Адаме.

Адам Вишневецький (підвів очі): Невже ж і ти Мнішку хочеш нарядитись в довгі боярські кафтани? (Вискакує й наслідує ходу ведмеда.) Хочеш ведмедем тупцювати?

Мнішек: Ми і ведмеді? О, ні! І року не пройде а всі вони в Москві носитимуть польські сап'янці. Побачиш! (Сміється.)

Марина (вбігає по сходах нагору в їздецькій одежі. Гарна, русяве волосся. Молода, вертка й дуже принадна. Не звертаючи уваги на особи, що на передньому плані, біжить просто до вікна): Ну, й навіжений же хлопчак! (Хвисьнула хлестиком і вдарила по підвіконнику). А все ж таки я вишмигнулася.

Адам Вишневецький (підіймається, очарований Мариною).

Мнішек (кличе Марину): Ну, ходи-ходи сюди, дівчино з великою майбутністю!

Марина (поволі підходить ближче).

Мнішек: Знов сама їздила верхи?

Марина: Еге ж, сама. Та швидче, ніж всі інші. І багато швидче, як молодий пан.

Мнішек: Як хто?

Марина: Як залюблений, дурний, молодий пан, що гнався за мною.

Адам Вишневецький: За Вами, панночко, і розумний міг би втратити розум.

Костянтин Вишневецький: Залишіться, поки не прийде сюди Димитрій. Тільки гляне на вас, все чисто підпише.

Марина: Ловити птичку? Ні, не туди вдарились! Це мені не до вподоби.

Адам Вишневецький: А що ж саме?

Марина (гладить Мнішка по голові): Годувати старих ли-
сиць! (Відходить кwapно доправа).

Адам Вишневецький (захоплений, дивиться вслід за нею):
Красуня!

Костянтин Вишневецький: От, старий блазень! Забув приказку: На чужий коровай очей не поривай! — А чи записав ти, скільки він мусить нам готівкою заплатити?

Адам Вишневецький: Кожному двісті тисяч. Мнішек дістане по коронації Астрахань наділом. (Павза.) Навіщо тобі власне здалася Астрахань, Мнішку? Та там замерз-
неш на смерть. Я вже волію тепло.

Мнішек: Безумовно, цілий світ більше любить тепло, Адаме. Знаємо. (Нахилився до обох.) Але подумайте, скіль-
ки кожущин треба взимку, — як холод поза шкуру йде, — в Парижі, в Лондоні і в Відні, щоб гарні білі рамена і шийки не мерзли. Соболеві хутра, ведмежі шкури. Всі вони приходять з Астрахані. Значить і можна продавати, торгувати, грошки закріпати.

Костянтин Вишневецький: Я не жид. Я хочу свою земельку. Десятин так з десять тисяч. Там ростуть мої гроші.

Мнішек: А кожен, хто тільки захоче, мах сюди, мах туди, та й гарненько тобі їх покосить.

Адам Вишневецький: Ого! Димитрій же мусить мене захищати, коли до чого прийде.

Мнішек: Гаразд. А хто ж захищатиме Димитрія?

Димитрій (молодик на двадцятому році життя. Блідий, утаєна жорстокість. В голосі й рухах пристрасть, погляд проникливий, суєстивний. Вривається по сходах. В одені їздця, хлистик в руках. Кричить повернувшись дозад): Вона мусить бути тут в домі. Я сам бачив, як причвалала сюди в двір. (Адам Вишневецький схоплюється, Костянтин і Мнішек теж саме).

Мнішек: Матко Боска! Димитрій?

Димитрій (пручається, коли слуги хотять його силою затримати): Геть к бісу, шелепо!

Адам Вишневецький (кинувся прожогом на сходи, гукає на слуг): Руки пріч від високого пана!

Димитрій (підходить, важко дихаючи, нагору): Прийняття — не дуже то приязне!

Адам Вишневецький: Воевода Мнішек послав вам назустріч тридцять вершників. Чому ж приходите самі, як жебрак?

Димитрій: Тридцять вершників! Кволі старці вони, от що! Навіть молодих коней вони злінують. Тільки трохи пустив я свого вороного чвалом а по них і слід загинув. Хіба за яку годину надтягнуть. Можете слідкувати з вікна, пане брате!

Адам Вишневецький: Нам ніколи виглядати з вікна. Треба підготовляти ваші справи.

Димитрій (бере його за плече): Ти знаєш, що в Греції боги з хмар сходили на землю. Це тобі не казка. І боги існують ще й сьогодні на землі. От раптом стоїть тобі перед очима а решта світу: хмари — мряковиння.

Мнішек (підходить до його): Вітаю вас щиро в мойому домі, високий пане.

Костянтин Вишневецький: (звертає увагу Димитрієві): Воевода Мнішек вітає вас.

Димитрій: Воевода. (Спам'ятався.) Ах, так! Ви послали мені своїх вершників, пане воеводо. І ми мали зустріну-

тися верхи на конях а не тут внизу в кімнаті. Ну, що ж! Не так склалось, як гадалось. Моя вина, шкодую!

Костянтин Вишневецький: Нічого, Ваша Милосте. Скоріше сядемо за стіл. Зайві церемонії тільки час забірають. (Запрошує його сісти).

Димитрій: І справді, сідаймо. (Всі садовляться).

Адам Вишневецький (підсовує йому папера): *Ractum*, Ваша Високосте.

Димитрій: Ах, *ractum*! (Читає розсіяно. Потім нагло відкладає папера.) Дурниця! Я знаю щось важніше.

Мнішек: Маєте відомість з сейму?

Димитрій (сміючись): Ще щось більше.

Адам Вишневецький: Знаєте щонебудь про Їх Величність?

Димитрій: Еге! Щось нове про Їх Величність. Але не про короля Жигмонта. (Встає, випростався.) Величність, — Маєстат, це таємна сила, пане воєводо Мнішку! Ніяк її не схопиш. Її тільки можна відчутти. Ось, гляньте, весна! Якась невидима сила родиться раптом й охоплює цілий світ. І наче в чарівній казці все в природі стає більше, буйніше, щасливіше. Такою скритою силою мусить бути для свого народу король, володар. Він має довести нарід до розцвіту. Розумієте мене, пане воєводо?

Адам Вишневецький: Воно все гарно. . . Навіть дуже мрійливо! (Стукає пальцями об стіл.) Але пора б нам читати *ractum*! Не була це легка річ його скласти.

Димитрій: Хіба ж це так важно, щ о я мушу платити?

Мнішек: *Ractum de contrahendo*! Все ще висить в повітрі.

Димитрій (бере папера, читає): Астрахань! Невже так знаєте Московію й почуваетесь вже як у себе дома? (Відклав папера.) Проміння сонця цілувало русяве волосся жінки! . .

Мнішек: Може краще ввечері побалакаємо далі, Ваша Милосте? Перше треба б вам спочити.

Димитрій (зірвався з місця, його голос бренть пристрасно): Спочивати? Спати? Верхи гнатися! Верхи! Верхи! Всього п'ятьдесять сягів був я від неї. (Павза.) За нею міг би я гнатися і в саме пекло.

Мнішек (в бік до Костянтина): Це він про Марину!

Костянтин Вишневецький: Рибка клює! Бери на ум, Мнішку! Це може винести більше, як астраханські хутра!

Мнішек (підходить до Димитрія): Як видно, захопились іздою верхи, високий пане. Нічого дивного! Весняний день! Ви молоді! . . .

Димитрій: Мабуть зіпсував я нашу першу зустріч, пане воеводо? Воно — звичайно — більш урочисто, коли зустрінутись та поздоровкатись на конях. (Обнімає його довірливо.) Але ось так, як тепер — краще. Яюсь зразу відчуває себе чоловік ближчим. Чому власне ти хочеш мені помагати, пане брате? Робиш це з внутрішнього переконання?

Мнішек: Ви носите на своїй шиї хрест князя Мстиславського, Ваша Високосте. Старий лікар Симонов підтвердив це стократними присягами. В Углічі вбито іншого хлопця! Ви є син царя Івана. Всі докази за вами.

Димитрій: Але я питав про що інше, пане брате. Що думаєш ти? Що ти відчуваєш?

Мнішек: Послухайте краще, що я робитиму: Я приготував три тисячі верхівців до походу на Москву. (Павза.) Ну? Незадоволені, Ваша Милосте? Стривайте тільки, і вас візьме нетерплячка! (Павза.)

Димитрій: Раніше, коли мене таскали з монастиря в монастир, з міста до міста, пане брате, то бувало часто і хворий був я від нетерплячки! Це була мука, коли вони з своїми порепаними мордами підходили близько і дотор-

калися мене. Але з того дня, як мені сказали, хто я, — з того дня я здоровий. Тепер вільне повітря довкола, навіть коли вони тиснуть до мене і кричать мені до вух. Хто я — це почуваю я до кінчиків пальців. Тепер знаю, що я увійду в Кремль. Так певно, як оце тепер день-у-день усе більше й ширше розгортається весна. Еге ж, ви мусите перед боярською думою виявити і доказати, хто я. Ви мусите поспішати з вашим «пактум». Я не можу чекати.

Мнішек: Війна не терпить зволікання. Людей моїх бере нетерплячка, напружують сили, вилізають зо шкіри.

Димитрій: Не пошкодить їм, як надихаються доволі ще пахощів весни. Всі ми маємо налитися щастям вщерть ще перед тим, як зважимося на смерть за нове життя. Тільки щасливі йдуть у Москву! Оце вам нове боеве гасло!

Мнішек: Що з ним робиться? Очманів чи дурману наївся? Белькоче немов закоханий півень.

Адам Вишневецький: За цим криється Марина. Повір мені!

Мнішек (порозумів): Марина! (Підходить до Димитрія): Вибачте, Ваша Милосте! На radoщах, що ви прибули, ми загавились та й за шану-честь забули. Навіть чарки на прийняття не піднесли. Дозвольте — я потурбуюсь. (Виходить швидко вправо).

Димитрій (ходить то сюди, то туди).

Адам Вишневецький (дає знак Костянтинові): Випийте спершу, високий пане. Опісля відпочиньте. При трапезі побачимось. Потім знов прийдете в розум. (Оба хутко відходять).

Димитрій (підходить до вікна й виглядає).

Марина (появляється зправа з наповненою чашею і на два східці вище перед Димитрієм зупиняється): Вітай, царевичу, в нашому домі!

Димитрій (обернувся, дивиться пронизливо, поволі): Сон — мана! Неземна з'ява!

Марина: Мана не їздить верхи. Я Марина Мнішек.

Димитрій (стоїть, наче вкопаний).

Марина (сходить до його вниз): Вино холодне. Підкріпить сили по шаленій їзді.

Димитрій (вдивляється в неї, помалу): Чому ти від мене в т е к л а ?

Марина: А чому ти мене здоганяв?

Димитрій: Давай вино.

Марина: Милости прошу, царевичу. (П'є перша, опісля подає чашу йому).

Димитрій (бере чашу): Твої уста торкнулись ось цього краєчку! (Пригублює на цьому місці і п'є).

Марина (сміється). Не туди попав, царевичу. Мої уста були над крилом гербу. (Показує.) Ось тутечки я пригубилась.

Димитрій: Твоє волосся чарує — палить мов вогонь! (Порива її до себе й цілує).

Марина (дається спершу поцілувати, потім відштовхує його від себе): З тобою інакше не можна зустрічатися, хіба тільки на коні, як з якимсь розбишакою?

Димитрій (не пускає її, хоч вона й пручається): А хочби й так? Але вдруге не втечеш. Схоплю твого коня за уздечку, посаджу тебе біля себе і помчимось удвох за вітром наздогін, аж поки темна ніч не вкриє землю своїм чорним рядном.

Марина: Пусти мене.

Димитрій: Оце твоє привітання?

Марина: Я піднесла чашу ц а р е в и ч е в і, а не якомусь блідолицьому хлопчаківі. Таких вже маю по вуха. Остогидли вони мені! Всі на одну міру шиті, у всіх одне і теж: благодати і грозити!

Димитрій: Хто важиться тобі грозити?

Марина: Нависом бігають біля мене, облітають роєм, чигають по темних кутках і жебрають. — Вночі навіть з музикою приходять. . . І потім несе від них пахом залюблених котів, що сновигають по дахах. А поллеш їх чим-небудь, — злякаються і порхнуть в темноту.

Димитрій: Справжня богиня! А огризається, як розчаровані дівчата??

Марина: А може ти розчарований? До цього я мала б більше причин.

Димитрій: Кохавш іншого?

Марина: Еге ж, іншого. (Близько біля його.) Я розкажу тобі про його, як хочеш.

Димитрій: Чого рвеш моє серце, чого мучиш мене?

Марина: Ти мене мучиш, ти! (Нахиляється до його зовсім близьенько.) Всі мужчини тут, мені осоружні. Все, що вони говорять, це — наче витерта монета, що пройшла крізь тисячі рук. Дурні вони і слабі. Надокучило вже мені слухати цих слабодухів.

Димитрій: Така доля і всіх сильних, Марино.

Марина: Але раз почали шептати щось нове. Правдиву історію. Один встав і оповідає — так як інші «добридень» кажуть, — що він поставить світ на голову. — «Я царевич» — каже і навіть про свідків не думає, щоб повірили його словам. «Цілу Московію кину собі під ноги». — Одні сміялися, другі хитали головами. Я ні.

Димитрій: А що ти собі думала?

Марина: Я собі думала, що це мусить бути незвичайна людина. Хто так жагуче прагне корони, той має голову, яка мусить бути коронована. Я зразу пізнала тебе, царевичу! В той мент, як побачила тебе між тридцятьма вершниками.

Димитрій: І потім миттю скочила на коня і полетіла?

Марина: І гарячу молитву до неба послала.

Димитрій: За мене?

Марина: Знаєш, про що я молилась? Щоб він мене не здогнав! — Я хочу його підганяти! Хай їде — жене — мчиться, все хутчіш-бистріш. Все далі й далі! Аж до самого Кремлю хотіла б я гнатися перед тобою, царевичу.

Димитрій: Богине!

Марина: Еге ж! Так я уявляла собі свою зустріч з царевичем! Коли мені подавали до рук чашу для його, я трусилася, як мала дівчинка. А тепер? Тепер цей мужчина, що хоче мати корону, — це тільки коцур-кіт, що крадеться по дахах. Серенаду співа! Замість того, щоб світ взяти — добути, хоче про його забути.

Димитрій: А він його таки візьме, Марино. (Обніма її.)

Марина (відштовхує його): Геть, не займай, а то батька покличу. Чіпляється, як той конюх.

Димитрій (схватив її).

Марина: Тату! Тату!

Мнішек (приходить зправа): Марино!

Димитрій (пускає Марину, стоїть ні в сих — ні в тих).

Мнішек: Ви ображаєте мене в мойому домі, Ваша Милосте.

Димитрій: Як бачу весна вже переспіла. Сонце вже починає пражити. Звели сідлати коней, воевода. До Кракова! У короля Жигмонта прохатимем прав і помочі.

Мнішек: А що, коли поляки відмовлять?

Димитрій: Тоді зважимося самі на війну.

Мнішек: Ще треба про дещо поговорити, пане.

Димитрій: Знаю! Пактум! Вишневецький вже його пише! За Астрахань не бійся, воевода. Їдемо! (Вправо геть.)

Мнішек (приступає до Марини): Марино! — Моя розумнице велика. Що скажеш про Димитрія?

Марина: Молодюк.

Мнішек: Оце і все, що ти знаєш?

Марина (помалу): Ще щось! (Нахиляється до його вуха.)
Улітку буду в Кремлі!

З а в і с а.

ТРЕТЯ КАРТИНА.

В домі князя Адама Вишневецького в Кракові. Низька заля в рівній площині; вікно на широкий двір. Заля повна молодих ляхів. Всі озброєні і кричать всуміш. Гульба-п'ятика. Пють, аж захлюбуються. Вправо на передньому плані при відокремленому столі два молоді польські шляхтичі *Бучинський* і *Розинський*.

Бучинський (обертається назад): Не кричіть! Верещите аж в ухах лящить. Краще зробили б, якби берегли трохи свої голоси.

Польський вояк (виступав вперед): Для чого?

Бучинський: Як засядете в Кремлі, то там — думаю — краще кричати, як тут.

Польський вояк: Там кричатимуть москалі, пане Бучинський. А ми будемо в їх постелях воркувати та солодкі слова шептати. (Загальний регіт.) Еге ж! Хутра московських жінок товсті, та м'ясо, що в них закутано — м'якеньке. (Шум.)

Адам Вишневецький (виходить вперед, вітається з Бучинським і Розинським і присідається до них): Добридень!

Бучинський: Як справи в сеймі?

Адам Вишневецький: Комедія тягнеться до безконечності. Можна заснути.

Бучинський: А чи не впасти нам з нашими людьми й розігнати цю голоту під три чорти?

Адам Вишневецький: Тоді з балакунів зробиш героїв. Хай тільки ляпають собі язиками, аж поки цілому світові не набриднуть. А тоді ще нас і прохатимуть, щоб їх розторощить.

Розинський: Заграєте з нами партійку?

Адам Вишневецький: З присмністю. Хто має карти?

Розинський (витягає з кешені колоду карт): Ось вони. (Кидає їх на стіл.) Хто здає?

Бучинський: Давай сюди! — (Роздає карти й починається гра. Інші зацікавлюються й починають приглядатись). Увага, Розинський! (Ходить.) Ось!

Адам Вишневецький (придає).

Розинський (з розмахом б'є карту): Не допоможе — ані Святий Боже, Бучинський. Я перебиваю! Іменно: Я маю к о р о л я. (Гравці скидають карти. Глядачі заметушилися).

Адам Вишневецький: Мусиш дати реванж. Мішай карти, Розинський! (Розинський мішає й роздає. Гра починається знову. Гравці запалюються).

Бучинський (кидає одну карту на стіл): Але цим разом я тебе взяв! — Помітив?

Розинський: Нічого не помітив. (Кидає карту на стіл.) Я знов перебиваю королем.

Бучинський: Тут щось не теє.

Розинський: Це звичайно говорять всі програвші.

Адам Вишневецький: Далі! Але — давайте — я помішаю.

Розинський: Будь ласка.

Адам Вишневецький (мішає й роздає. Довкола гравців утворюється поволі перстень глядачів, що з увагою слідкують за ходом гри. В залі повна тиша. Чутно тільки удари карт об стіл). Адам

Вишневецький ходить). Ну, тепер справді цікаво. Придавай, Бучинський.

Бучинський (придає): На цей раз виграєте ви, пане брате.

Розинський: Гов! Тримай бики — бо процесія йде! Я маю ще одного козира. Перебиваю знов королем.

Бучинський (кидає карти): Не везе! Платимо!

Адам Вишневецький: Пардон! Так легко воно не йде.

Бучинський: Хіба не все одно? Скоріше — чи пізніше, а платити треба. Тільки сир відкладаний добрий.

Адам Вишневецький: Насамперед мушу переглянути карти. Щось мені тут смердить. (Відкриває всі ходи).

Бучинський: Ви пішли дамою, пане брате. Я дав сімку. А Розинський перебив королем. Все як слід.

Адам Вишневецький: Так, так. (Переглядаючи карти.) Крім маленької помилки, яку зробив пан Розинський. (Витягає одну карту.) К о р о л ь ф а л ь ш и в и й. Його всунули нам до карт з чужої гри, з іншої колоди. Мабуть хтось лисом підшитий, собакою підбитий. (Раптом напружена тиша).

Бучинський (обурений): Так ось воно що, пане браце! Що ж ти замовк, наче води в рота набрав? Ну, промов слово, Розинський!

Розинський (цілком спокійно і зрівноважено): Еге ж, еге ж, вже говорю. Правда ваша. Я замішав до гри чужого короля. Нічого не вдієш! Тільки таким чином тепер в світі виграється.

Адам Вишневецький: Кинь жартувати!

Розинський: Я не жартую. Я беру справу так само поважно, як і ви. (Звертається до інших.) Скільки варт гра? Дуката? (Витягає дуката й кидає його між людей.) Ось він! На вино!

Адам Вишневецький: Так не водиться. Брудною-фальшивою грою ти порушив нашу честь, образив наш шляхецький гонор.

Розинський: О, ні! Я кинув тільки жмут світла на нашу політику.

Адам Вишневецький: Що це має означати?

Розинський: Рачте собі тільки пригадати, панє браце. Адже ви мене самі питали, що я думаю про цей похід на Москву. Коли хтось у нас сьогодні ріже правду в вічі, то може дістати такого прочухана, що забуде язика в роті. А тому я підійшов до справи дипломатично. Я свою відповідь. . . висловив в картах! Voilà! Чого власне ідемо походом на Москву? Бо фальшивим королем можна все побити.

Адам Вишневецький (сипнув пригорщу грошей дозаду): Чого витріщились роззяви, мов на ярмарку? (Глядачі подаються до заду залі. До Розинського): Шулер!

Розинський: Для тих, що програють, це образа. Але для тих, хто виграє? (Схиляється до його.) Моя гра була дуже повчаюча. Скажіть, коли ви спохватились і відкрили оцю мою штуку, панє браце? Аж за третім разом, неправда? Отже! Оцей молодик, це тільки перший фальшивий цар. І все піде гладко, як по маслі, якщо ми поспішимось. Нікому і в думку не прийде розчолопувать оцю штукенцію, як з мертвого царевича робиться живого царя. Головна річ, не гаяти часу, а тоді переб'ємо все. Посадимо його на білогривого коня і без бою в'їдемо в Кремль. Світ завжди кориться і гне спину перед королями. Ба, й перед кожним, кого за такого має.

Адам Вишневецький: А чому ж ти йдеш також у Москву, коли в його не віриш?

Розинський: З чесного жнива можна тільки до Нового Року накривати до столу, Ваша Милосте! Щоб жити, треба

деколи й грати. (На задньому плані гармидер. Входить воевода Мнішек і Марина.) Ось спитай воеводу Мнішка!

Мнішек (іде допереду й тяжко сідає на стілець): Годі далі витримати! Десять годин вже мелють язиками. І хочби тобі один сказав, що в його дійсно на умі.

Розинський: Цього вам ніяк не второпати! Неправда, Ваша Милосте? (Всі сміються).

Марина: Мойого батька що інше вигнало з сейму, пане Розинський. По кожній промові всі вирячували баньки на його: ану — мовляв — яке тепер зробить лице? І король Жигмонт, і архієпископ, і краківський каштелян. І як один голос: у всьому — мовляв — винен батько.

Розинський: Ну й брехня ж, панночко! (Всі регочуть).

Марина: Грубіян, ведмідь!

Розинський: Та це ж неправда, що всі дивились на воеводу. Всі вони дивились тільки на панну Марину, що сиділа біля свого батька. Навіть у сеймі — послі, це тільки мужчини!

Марина (протягає йому руку): Милий ведмедику!

Розинський (стає на одно коліно, цілує їй руку).

Марина (гладить його по голові): І ти ідеш з нами в Москову, гарний ведмедику?

Розинський: Безумовно, панночко!

Вітановський (молодий польський шляхтич, вривається знадвору. Гукає на всю губу): Кінець чеканню! Тепер можемо рушати!

Мнішек (зірвався): Кинь погані жарти! . .

Вітановський: Сейм розбитий. От де можна було луснути зо сміху. Точнісінько, як часом діти граються в коло, один раптом пустить а всі летять шкереберть і розбивають собі голови. — Гей-га!

Мнішек: І жадного рішення щодо війни? Хто за війською з москвином а хто проти?

Вітановський: Ні, батьку Мнішку. Сотня магнатів не могла проявити дрібку сильної волі. І хто тепер цю волю має, тому належить Польща. І ще й Москва до цього.

Розинський: Комедія! Одна комедія, нічого більш!

Мнішек: За свою губу колись заплатиш головою, Розинський.

Вітановський: Це все ж таки краще, як у страху за свою голову забути язика в роті. Це була справді комедія. І зовсім не погана. Навпаки! (Вискакує на стіл.) Ось я вам зараз покажу. Передусім король, — це знаменитий характерний актор.

Мнішек: Злізь!

Марина: Лиши його, батьку! (Всі тиснуться до стола й оточують Вітановського).

Вітановський (на столі, з комічним патосом): Перед вами, шановна публіко, головний герой гри. (Наслідую Димитрія.) Димитрій, московський царевич, що його десь вигріба князь Адам Вишневецький. (Гучний протест.) — Ні? — Так винайдений всемогучим воєводою Мнішком! (Знов протест.) Теж неправильно? — Тоді, зроджений загадково таємничими очима Марини Мнішківни. (Протест.) Ну, щоб вам догодити: сотворений Богом!

Адам Вишневецький: Вилиши царевича з гри.

Вітановський: Радо вчинив би, але ніяк не виходить, Ваша Милосте! Він же у нас головна особа. Так отже тут стоїть Димитрій. Це собі запам'ятаєте, правда? (Робить крок на столі.) А тут виступають інші головні особи: король Жигмонт, єпископ віленський, воєвода Островський.

Мнішек: Короля ображати не смій.

Вітановський: Я знаю, що йому належить. Даю йому першому слово. (Урочисто-благодійним тоном): Ми маємо про уряд короля дуже високу думку, принце Димитрію. Король — це найважливіше знаряддя Бога. І Провидіння Боже,

всюди суще — всевидюще, в першу чергу охоронятиме це знаряддя. Хтож міг би Йому в цьому перешкодити? А тому ми не можемо вам дати жадного іншого проводу. Хай провадить вас Б о г. (Люди плескають Вітановському).

Адам Вишневецький: Надуте пустомельство!

Вітановський: Чого ж так суворо, Ваша Милосте? Димитрій цілком задоволений. Ось послушайте. (Перескакує знов на другий бік стола і наслідує Димитрія.) Спасибі Вашій Королівській Милості за шляхетне слово! Так, — тільки право єдине рішає про хід історії.

Розинський: Еге ж, еге! Головно, тоді, коли це право має ще й досить гармат!

Вітановський: Розумне слово, Розинський. А краківський каштелян зразу ж Димитрівві у відповідь: «Вся честь вашому переконанню, принце», — мовить. — «Але чи не наша кіннота й самопали причиною того, що ви тут?» — (Перескакує на другий бік.) На це Димитрій: «Ні, пане краківський каштеляне, я тут, щоб вам правду відкрити». (Перескакує назад.) На це каштелян: «Так тоді рушайте собі в похід самі з вашою правдою до Москви».

Розинський: А що ж на те пан воевода Мнішек?

Вітановський: Твоя цікавість, Розинський, зовсім зрозуміла. І увесь сейм невпинно так і зорив за ним, цікавий знати, що він на те. А воевода раптом із залі щез. — Счинилась метушня. «Де Мнішек?» — гукають. — «П'ять тисяч їздців привів з собою. Навіщо йому потрібні?» — А тоді давай кричать литвини: «Він їх потребує проти нас! Насильство!» — І почалось! . . . Інші їм у відповідь: «Насильство! — Насильство!» . . . крик, вереск, пожалься Боже. . . (Витягає з кешені хустку й витирає піт з чола.) Ось так воно було. І на це сейм розбився.

Марина: А Димитрій?

Вітановський: Принц Димитрій стоїть непорушно, мов невинне ягнятко. Тільки підсміхається. Може тому, що його ця правда оплутала. — А може робить собі смішки, що цілий світ через нього бійку завів та й за чуби дереться.

(Знадвору чути щораз сильніше гамір і крик юрби).

Мнішек (скачів): Що там таке? Чи не хочуть литвини справді з нами зчіпитися?

(Галас стає виразніший і чути оклики: «слава!» Твориться шпалера, якою жваво проходить вперед Димитрій. Всі встають. Вітановський збентежений залишається далі на столі).

Димитрій (підходить насамперед до Марини й цілує їй руку): Марино! (Потім звертається до Мнішка.) Добридень, Ваша Милосте. Даремно шукав я вас в юрбі. Події ринуть, мов вода зо стрімкої гори. Хочу бути поблизу вас. — (Хоче сісти, побачив Вітановського на столі.) А ти чого на столі?

Вітановський: Це так в жарт, Ваша Високосте. Сейм мене трохи розсмішив.

Димитрій: Розсмішив? — А мені це видовище пройняло серце, пане брате. Всі вони почували себе ще так певно, наче б цілий світ мали в кешенях. І враз — в один мент всі оторопіли, втратили відвагу-пиху і як обманці, що їх зловлено на гарячому, в страху перед карою, безпомічно кидаються врозтіч. І все це з одного слова-речення: Я вірю в правду і справедливість! (До Мнішка.) Вам це не дивно, Ваша Милосте? Цілий світ здається такий заплутаний — замотаний і раптом все прояснюється! Тільки те, що справедливе й правдиве може перемогти. Чи ж не є це вже цілий план нашого походу? Ходіть, милости пресою, зо мною, чекають ще нас важливі поради. (Подає Марині руку й хоче йти).

Вітановський: Ще один мент, Ваша Високосте! В імені справедливості! (Гнітюча тиша. Вітановський впилив очі в Димитрія).

Марина (прискакує до столу): Мовчи!

Вітановський: Не хвилюйтесь! Та ж я хочу тільки піднести оклик слави. (Гучно.) Хай живе царевич! Хай переможе правда!

Димитрій (щасливий): Спасибі тобі, пане брате. Хай переможе правда! (Відходить з Мариною, інші за ним. Тільки Вітановський і Розинський лишаються самі).

Розинський (шукає щось на долівці).

Вітановський (скочивши зо столу): Що ще там шукаєш?

Розинський: Збіраю свої карти до купи. (Передає Вітановському колоду карт). На, ось вони. Тими картами ми грали.

Вітановський (переглядає карти): Карти справедливі — та король фальшивий. Але гра брудна, хоча король то ніби й чистий.

Розинський: Те ж саме й я собі подумав, пане брате.

З а в і с а.

ДРУГА ДІЯ.

ПЕРША КАРТИНА.

Вільна околиця коло Добринич, засніжена. Зліва стирчать чорні від диму мури спаленої садиби аж до самого переднього плану, залишаючи вільним тільки вузький перехід. Приходять Борис Годунов, Ксеня й Шуйський, загорнуті в білі хутра. З ними й Маржере, що відрізняється чорним плащем.

Борис (попереду інших. Дужими кроками розмірює місце між мурами): Сюди! Залишимося тут!

Ксеня: Тут не матимеш спокою, батечку! Ти мусиш нарешті поспати!

Борис: Навіщо? Хто думає про спання, той наклика смерть.

Шуйський (мерзнучи): Ух, і лютий морозище. Хоча б тобі вогник який. Мене аж до кісток пройняло, за серце щипа.

Борис: Бо твоє серце надто холодне, Шуйський. От де собака зарита! Ти навіть тоді заковизлий, як люди влітку по луках танки виводять.

Шуйський: Коверзуєш, царю. Ти сьогодні в якомусь химерному настрої.

Борис: Помітив нарешті? (Зліва виступають маршем вояки. Поверх риштунку всі вкриті білою габою. Борис робить рух рукою в бік машеруючих.) Як тобі подобаються мої снігові баби? (Чета вояків підходить ближче і перед царем зупиняється).

Один з вояків (викрикує): Цар!

Борис: Цитьте — тихо! Сьогодні ви тільки сніг! А сніг не кричить. Вишикуйтесь за двором! (Вояки машерують далі).

Шуйський: І навіщо власне це переодягання?

Борис (до Ксені): Ходи, люба дитино! Скажи Шуйському, навіщо люди інколи змінюють одяг. Йому це не відомо!

Ксеня: Щоб іншого обдурити, — батечку.

Борис: Чуєш, Шуйський? Мотай на вус! Сніг поглине білих вояків. І в полі нічого вже не видно. Всюди тільки сніг.

Шуйський (показує на вояків, що відмашеровують): Це були останні. Поспішаймо до своїх коней, царю.

Борис (виступає вперед): Стійте!

Останні вояки (зупиняються).

Борис: Де ваш трубач?

Сурмач (виступає вперед): Тут!

Борис: Інші можуть іти далі! (Рух.) Але потихеньку, як маком сій. Як духи мусите машерувати. (Вояки відходять доліва. Борис оглядається довкруги.) Я хочу мати стілець.

Шуйський: Так ти все ж таки втомлений!

Борис (злюбно сміється): Зовсім ні! Але коли ви стоїте, то мені годиться сидіти. Забуваєте скоро, хто я.

Шуйський і Маржерє (шукають): Все поглинув вогонь. Нічогоісінько нема.

Борис: Ах, так. Ви вмієте сидіти тільки тоді, як стілець вже готовий під носом. (Оглядається довкола себе, побачив грубу камінюку.) А то треба часом і з розвалин добути собі сідець. (Прикотив камінюку допереду й сів.) А тепер підійди ближче, Маржерє!

Маржерє (підходить ближче): Ваша Величносте? (Зупинився).

Борис: Ти мабуть думаєш, Маржерє, що ми у виго-
рлій садибі. Помиляєшся. Сьогодні власне є тут Кремль.

Маржерє: Pardon, Votre Majesté! (Стає на коліно).

Борис (залишає його в цій позиції): Твої гармати готові,
Маржерє?

Маржерє: Батареї стоять на найближчому краю лісу,
Ваша Величносте. Всі дула точно вишиковані. Готові до
випалу.

Борис (рух): Можеш взяти під обстріл ціле поле?

Маржерє: Так точно, Ваша Величносте. Як захочемо,
то ніхто живий не вийде.

Борис: І коли б це був цілий полк? І бистрі їздці?

Маржерє: Поваляться з коней як мухи. І незчуються,
звідки лихо вдарило.

Борис: Молодець, Маржерє! Хвалю! (Встає, скидає свого
плаща; в чорному ристунку.) Візьми моє біле хутро! Дай
мені своє!

Маржерє (мінє хутро царя й бере на себе. Борис одягає
чорний плащ).

Борис: Ну, тепер і ти став клаптиком мандруючої
сніжини. Гляди ж, щоб був швидко біля своїх гармат.

Ксеня (підходить до Бориса): А ми, батечку?

Борис: Ми лишаємось!

Шуйський: А що ж нам тут ще робити, царю?

Борис: А ти як думаєш? Чого я одягнув вояків в білі
сорочки? Тільки для втіхи Димитрія, що — мовляв —
вони кудись щезли?

Шуйський: Ти хочеш його збити з пантелику. Він не
знатиме в чому справа, безжурно прогавить відповідний
момент і впаде в лапку.

Борис: Крайня пора! Бо досі тільки ви гав ловили й даремно марнували... і людей і час. (Скочив, спалахнув гнівом.) Головним чином ти Шуйський! Як довго ти в полі? А Дмитрій і досі не спійманий.

Шуйський: Час працює для нас. Військо з дня-на-день став сильніше.

Борис: Навпаки! Час нас виснажить докраю і видовбає очі. От що, Шуйський! (Проходжується неспокійно то сюди — то туди.) Ти повинен був спіймати цього обманця, цього молодого злочинця й закувати в кайдани на пострах людям і на науку. А тоді нарід прозрів би і казав: «Оце ж він, той дурисвіт, що ману напускав, — дивіться на його та смійтесь людоньки. І ціла війна була тільки сміху варт!» — От так казали б. Але ти все чекав і чекав а він з кожним днем все більше поростав у силу. І тепер став з його велетень. І тільки через твою боязкість. Давним-давно мав ти з ним зробити короткий порахунок. Віч-на-віч!

Шуйський: Та хто поважився б підійти до нього так близько?

Борис: Відважний чоловік, Шуйський! А коли відважного дасть-біг то розумний, второпний, проворний чоловік. (Павза.) Ну, нічого! Тепер ми підійдемо в білих сорочках. (Прислухається.) Мабуть і не прийдеться нам вже довго чекати.

Шуйський: Поспішаймо до своїх коней, царю. Ми вже останні.

Борис: Так і треба. (Павза.) Тільки так ми зможемо бути перші, що побачуть цього лотра-обманця. Еге ж, боягузе. (Вітриль в повітрі.) Нічого не чуєте?

Ксеня: Ні, батьку.

Борис: Ну, ти виросла вже в Кремлі, люба донечко. За кожними дверми хтось стояв, що хухав на тебе, ніживманірів. Ні очей, ні вух вже в тебе немає. (Пригорнув її до

себе.) Давай я розбуджу твої вушка. (Повертає голову назад.)
Їздці! Несуться по сніжному полі!

Маржерє: Передній відділ ляхів щось дуже сміливий
Votre Majesté!

Борис: Ще б пак! Інакше не ліз би нам навперейми. . .
(Ходить туди й назад.) А хіба ж я — думаєш — надаремно
казав витягнути твої гармати на край лісу? Або так-собі
тільки на жарт переодягнув своїх вояк? Димитрій мусить
вірити, що ми втікаємо. Тоді цей хвастун понесеться стрім-
голов із своїми їздцями і — птичка зашморгнеться в сільце.

Маржерє: Ти не маєш жадної охорони, царю.

Борис: Жадної охорони? Адже повітря чисте, ясне.
А на полі тиша, як маком сій. Тож — думаю — край лісу
чутимеш всякий сигнал?

Маржерє: Авже ж, цілком певно, Ваша Величностє.

Борис: Цього досить. Я маю з собою сурмача, щоб
дати тобі знак. Як тільки я тут звелю засурмити, вдариш
в гармат. Передня сторожа самозванця в цей мент про-
їздитиме полем і ти її розіб'єш в пух і прах. І духу не вспів
набрати. А мої білі воїни знечев'я вигулькнуть і зловлять
цього приبلуду, як мишу. Ні, ні, я не помиляюсь. Він
іде на чолі своєї стежі. Грається у війну, як хлопчак з
оловяними воячками.

Шуйський: Це може бути небезпечно для тебе, царю.

Борис: Ах, ціле життя — одна небезпека. А ти краще б
на світ не родився. (Звернувся до сурмача.) Сюди, сурмачу!
Сурмач (виступає вперед).

Борис (показує йому.) Станеш там і дивитимешся на
мене. Чуєш? Що б то не було — тільки на мене!

Сурмач: Так точно, світлий царю.

Борис: Про ніщо інше не турбуйся. Навіть коли б
ціле поле вкрилося кіньми.

Сурмач: Якими кіньми, царю?

Борис: Кіньми обманця, йолопе.

Сурмач: Та як тоді нам тут лишатися? Тоді нам тут і шабаш.

Борис: Боїшся за свою голову?

Сурмач: Ніде правди діти, світлий царю!

Борис: Гаразд. Тоді і добре сурмитимеш. Як дам тобі знак, почнеш трубити. Як на страшному суді.

Маржере: Un signal très exact, je vous prie, Majesté! Їздці швидкі. Один мент залізно і Димитрій нам вимкнеться. А ми стрілятимем до снігу.

Борис: Не бійся! За що я візьмуся — не попусти. А тепер, Маржере, притьмом до своїх гармат.

Маржере (вклоняється): Votre Majesté! (Геть).

Борис (ходить туди й назад): Ну, що ж? Як почуваетесь? (Знов оглянувся, прислухається.) Ще не чуєте їздців?

Ксеня: Ой лишечко! Я боюся за тебе, батьку!

Борис: Боїшся? В Кремлі можна було боятись. Там у всіх закутках — ходах-проходах чигали примари. (Здалеку чути тупіт кінноти.) І вночі не давали спокою. Я спросоння зривався і вискакував з постелі і кричав. Але що допоможе крик? Примара насичається твоїм жахом і ще більше росте, стає нахабна, настирлива і до живого добирається. (Їздці щораз ближче.) Та нарешті ти в моїх руках маро проклята. Аж тепер доїду я тобі кінця. (Їздці цілком близько).

Шуйський (дивиться вліво, дуже схвилюваний): Вони зіскакують з коней. . .

Борис (кричить): Нахаба! Бахвал!*)

Димитрій (голос з надвору): І тут в розвалинах ні живої душі? Невже ж Годунов немає вже жадних вояків?

Ксеня: Що за дивний голос у нього?

*) бахвал (рос): — хвастун, чванько.

Димитрій (вривається допереду. В срібному риштунку, сяючий, певний себе. Побачивши Бориса та його супутників вмент спинився): Піддається? (Павза.) Ніхто вже не стоїть за Годунова?

Шуйський: Їх не долічишся, молодику. Тільки, у війні не кричать вони, як на ярмарку.

Димитрій: Та проте гарненько скриваються. . .

Борис (виступає поволі допереду і стає віч-на-віч перед Димитрієм): Я не скриваюсь. Я тебе чекав.

Димитрій (відступає крок назад): Борис Годунов! (На задньому плані зібралось декілька з його дружини. Димитрій радіючи звертається до них.) Борис Годунов пійманий!

Борис: Ще ні!

Димитрій: Піддайся!

Борис (твердо): Блазню!

Димитрій (не збився з пантелику): Ах, так, багато ти лиха накоїв та злих чуток про мене до світа розпустив, Борисе Годунове. Але інакше й не могло бути. Страх відбирає розум. Я помсти не хочу. Вона тільки мулить серце. Можеш бути спокійний за своє життя.

Борис (іронічно): Чим же я заслужив собі так швидко твоєї ласки, молодий пане? (Павза.) І не дивно тобі навіть, як це так раптово-несподівано впала перемога до твоїх рук?

Димитрій (не прогледівши Борисової гри): О, причину легко найти. Ти хотів вбити мене, але не попав в ціль і влучив сам себе. Спершу гриз тебе жаль-сумління, а з того часу, як довідався, що вбив іншого хлопця а не царевича, огорнув і гризе тебе жах. П'ятнадцять літ вже граєш фальшиву гру. Але право і правда завжди переможуть. Це закон світу. А тому й тобі прийшов кінець.

Борис: А тобі нікчемний хвастуне?

Димитрій: Я оце тільки на початку Нового а ти вже на кінці Старого. Я син царя. Новий світовий лад несе мені перемогу.

Борис: Світовий лад? Це погана підмога, щоб потрапити в Кремль. Ти мусів би бути сильніший, ніж всі інші. Мусів би знати всі їхні хитрощі лукаві, всю їхню підлість-коверзу.

Димитрій: Ні! Тут треба тільки вміти використати вічну тугу людей за щастям, збагнути, про що вони мріють, чого сподіваються. А вони прагнуть, щоб світ став більший, гарніший. Про це і тобі треба знати. Інакше ітимеш світом сліпма.

Борис: Як блазень ідеш ти світом.

Димитрій: О, ні. . . Я видючий, а ти сліпак. Я бачу і знаю, що це велика річ бути людиною. І тільки тому це більша річ стати володарем людей.

Борис: І я став ним!

Димитрій: Але ти думав про володарів і про людей як про маловажну річ. А я — як про велику й світлу. . . І так я тебе переміг.

Борис: (вибухає сміхом): Дивіть, як гарно меле язиком. Як на жорнах!

Сурмач (підходить близько до Димитрія і наче приворожений витріщає очі): Пане!

Ксеня: Це не було пустомельство, батьку!

Димитрій: (здивований): Спасибі тобі, дівчино.

Борис (відштовхнув Ксеню назад і владно до сурмача): Підожди! Ще не прийшов час!

Димитрій: Маш мені ще щось сказати?

Борис (тріюмфуюче): Еге ж! Тільки одно словечко. Але підійди цілком близько!

Димитрій: Чого тобі ще треба від мене? Піддавайсь!

Борис: Я хотів би при цьому словечку поглянути в твої очі. Чи встоять вони перед такою вісткою. . .

Димитрій (підходить зовсім близько до Бориса й блискуче витримує його погляд): Бачиш мого батька Івана в моїх очах?

Борис (з криком): Дурисвіта-обманця бачу в твоїх очах! (Хватає його за плече, але поволі сам піддається пронизливому поглядові Димитрія.) Навіженого хлопчика. . . (Подається по-малу взад.) Твоє дитинство, молодість, твої літа бачу. . . я. . . (Відступив зовсім від його й садовиться з трудом на каміньку).

Димитрій: А тепер дай мені свого меча!

Борис (хрипливо, не дивлячись на Димитрія): Ти попав в пастку.

Димитрій (сяючи — спокійно): Цьому я не вірю.

Борис (як вище): Край лісу стоять мої гармати. В снігу чекає моє військо, що скрилось перед тобою. Ти пропащий.

Димитрій (відступає кілька кроків назад): Це ще побачимо по битві.

Борис: Сурмач дасть сигнал. Потім загремлять мої гармати. Мої вояки відріжуть тебе від твого війська. До жадного бою не прийде.

Димитрій: Так чого ж ти власне чекаєш?

Борис (вибухаючи): І ще одно мусиш знати, великий дівтаку. Не бери собі до серця, що світ не скаче на твоєму мотузочку так, як ти собі бажав би. Трон — це одна мука. Будь радий, що не попадеш у Кремль. Там мусиш за кожним віддихом видумувати, творити нові м у к и.

Димитрій (ясно): Панувати — це щастя. Володар може в кожному віддихом творити щ а с т я.

Борис: Кожен, хто гляне на тебе, хоче тебе оббрехати.

Димитрій: Оббріхують тільки того, хто сам бреше.

Борис: Кожен шматок твердий, хочби тобі подали і найніжніше курча на тарілку. Кожен ковток — отруєний, і коли б перед твоїми очима наливали. Де тільки там наткнешся на світ, він злий, холодний.

Димитрій: Бо ти злий та холодний, Борисе Годунове! (Сяючи.) Я молодий і я хочу бути щасливий. І під мою рукою цілий світ ставатиме молодий, гарний, щасливий.

Борис (зірвався): Годі! (Кидається вперед.) Сурми, сурмаче! Як на страшному суді! Ловимо обманця!

Сурмач (вискакує несподівано допереду, сіпнув Димитрія доправа): Гарматчики чекають могого сигналу. На мій сигнал вдарять з гармат. Але я не буду сурмити, пане! І так цілий план повернеться внівець! Сідай на коня і спасайся. Світ має стати щасливий!

Борис (кричить): Сурми, собако!

Сурмач: Тікай, пане! Світ має стати щасливий.

Димитрій (сяючи): Так, мій приятелю. Він має стати щасливий. Чув, Борисе Годунове? Тільки одного чоловіка маю за собою, і я вже виграв бій. (До їздців.) Їдемо в табор! Завтра — перемога! (Бере сурмача з собою.) Цей їде з нами! (Всі відходять вправо.)

Шуйський (квапно до Бориса): Негайно до наших вояків! Мусимо пуститись за ним в погоню. Кожна хвилина дорога.

Борис (відштовхує його): Залиш мене. Адже досі не було тобі так спішно.

Ксеня (біжить вправо й дивиться на поле): Вони вже на конях! Помчались! (Павза.) Ніколи я ще не бачила, щоб хто так бистро нісся конем.

Борис (бурмоче під носом): Брехун! . . (Викрикнув.) Двадцять літ йому!

Шуйський: Що з тобою, царю?

Борис (схопився з місця): Не дивись так на мене! (Павза.) Ну, скажи нарешті, що в тебе на язиці. Бачу, що свербить! Мені шістьдесять стукнуло. Так, шістьдесять літ! (Валиться знесилено знов на камінюку.) Я дуже втомлений, Шуйський.

Ксеня: Тату!

Борис: Ходи сюди, дитино!

Ксеня (іде до нього): Що будем робити?

Борис (пригортає її): Схили свою голівку, хай гляну і в твої очі. А тоді скажу тобі, що зробимо.

Ксеня: Що хочеш бачити, батьку?

Борис (дивиться в очі, потім пускає її): Я тільки хотів знати, що в твоїх очах. Тепер вже знаю. (Встає.) Ідемо назад в Кремль. (До Шуйського,) Веди війну до кінця. Роби, що хочеш. Піймай обманця. Вбий його. . . Зрадь мене. . . Ти тільки цього й чекаєш, може не правда, Шуйський?

Ксеня: Що ти хотів бачити в моїх очах, батьку?

Борис: Годі, дитинко! (Павза.) Так! Молодюкові не тяжко брехати. Воно ще не мусить бути правда, що світ гарний. Але усі прагнуть цього. І хто їм це говорить, завойовує собі їхні серця. І в очі влізає з цим, коли йому двадцять літ. Там сидить тепер обманець. В блискучих очах дівчат.

Ксеня (безрадно схоплюється за чоло): Димитрій?

З а в і с а.

ДРУГА КАРТИНА.

Велике воєнне шатро Дмитрія. На задньому плані багато прапорів і трофеїв. *Димитрій* у своєму срібному ристунку, сидить у кріслі на передньому плані. Поруч Дмитрія стоять *Вітановський*, єзуїт *Лавицький* і *Шуйський*. Перед Дмитрієм старий *селянин*, зв'язаний на руках і ногах, а за ним сторожа.

Димитрій: Ти, Шуйський, можеш мені зразу дати пораду. Що вчинив би тепер Годунов?

Шуйський: Оцей старий служив у твоїх ворогів шпигуном. Звели поставити шибеницю і на гак з ним! Так воно водиться від коли світ-світом.

Селянин (скрикує): Пане!

Димитрій: Так? . . . Від коли світ-світом? І всі так вмиють вішали, як ти, Шуйський?

Селянин (стає навколішки): Даруй життя, пане. Воно ж таке коротке. Не наживсь а намерзся; кілька разів була весна, кілька разів влітку в сніні полежав, от і все. . . .

Димитрій: Подай мого меча, Вітановський!

Вітановський (подає меча).

Селянин (кричить): Змилуйся!

Димитрій (розтинає мотуззя): Гайда! Біжи, куди хочеш!

Шуйський: Це не добре, царю. Він побіжить до твоїх ворогів.

Димитрій: Хай біжить. І оповість їм, що тут бачив і чув. Не треба мені в'язати й убивати людей московських, як Годунов. Я хочу їхнє серце, а не їхню шию. Біжи, чоловіче! Поминай, як звали!

Селянин (з дива витріщив на нього баньки, потім обернувся й побіг).

Димитрій: Ти, Шуйський, мусиш мені свій державний розум доказати інакше, краще, а не шибеницею.

Шуйський: І я це вже зробив. Я ж тобі загнав до рук військо Годунова. Тільки я

Димитрій: Можливо

Шуйський: Годунові серце краялось.

Димитрій (непіддайно): Його година давно вже була пробила.

Шуйський: Тепер і бояри проголосять тебе царем. Всі йдуть звичайно за тим, хто вміє заткати рота.

Димитрій (зірвався з місця, швидкими кроками ходить то сюди — то туди, раптом зупинивсь перед Шуйським): Шуйський! По-тисячу раз мелеш всякі теревені, без ваги й пуття. А про те, що я рад би почути, мовчиш.

Шуйський: Про все я докладав.

Димитрій (щодалі — то більш схвилюваний): Ти привів сьогодні до табору мою м а т і р! (Павза.) Три дні був її супутником. І невже ж нічогосінько не можеш про неї розказати? Що ж ти за людина?

Шуйський: Цариця дуже мовчазна.

Димитрій: А хочби і цілий день, як камінь мовчати, то все ж таки на кінці кинеться якесь слово привіту, прощання, доручення. Хіба нічого вона тобі не переказала?

Шуйський: Декілька слів перед моїм відходом.

Димитрій: Кожна літера свята! Кожен подих! Що ж вона тобі сказала?

Шуйський: «Тепер я чекаю» — казала вона. «Чекаю, аж твій пан буде для мене готов».

Димитрій (трусить ним): Скажи це ще-раз. Достоту так, як чув.

Шуйський (помалу): Чекаю, аж твій пан буде для мене готов.

Димитрій: Твій пан? Її син! Холодне в тебе серце, Шуйський! Про всякі дурниці-нісенітниці верзеш, а про

це ані словечком. (Павза.) Чого ще дожидаєшся? Іди, приведи мою матір!

Шуйський (вклоняється): Я скажу їй, що ти щасливий. (Прямує до виходу).

Димитрій: Так, щасливий! Щасливий! (Робить один крок за Шуйським.) Ти теж мусиш бути щасливий, Шуйський! Я затверджу тебе у всіх твоїх урядах.

Шуйський: О, пане!

Димитрій: Мерщій до неї! І найменший камінчик усунь їй з дороги! А тоді покажеш, що ти справді державний муж.

Шуйський (відходить).

Димитрій (до Вітановського й Лавицького): Можете відійти. Я хочу лишитись на самоті.

(Вітановський та Лавицький вклоняються й прямують до виходу. В цей мент чути знадвору гомін і крики. *Симонов* впадає, за ним сторожа, хоче його схопити, Симонов виривається).

Симонов: Пустіть мене, харцизи!

Димитрій (до Вітановського й Лавицького): Зробіть порядок!

Симонов (около п'ятидесятилітній, з короткою борідкою, риси обличчя в його гострі, але не відштовхливі. Набірає віддиху): Вони не пускають мене до тебе, Грішо. Хоча десять раз я їм казав, що я твій приятель.

Димитрій: Симонов! (До сторожі.) Пустіть його!

Сторожа (відступає від Симонова).

Димитрій: Дуже мені прикро, що тебе так погано привітали, Петре Александровичу.

Симонов: Нічого. Мені не первина. (Садовиться вразу на стілець Димитрія.) Тепер все гаразд. Можемо весело розважатись.

Димитрій: Симонов! Хіба не знаєш, що сталося? (Підходить до його, бере за плече, радісно.) Моя мати в таборі. Подумай тільки: Моя мати!

Симонов (з дивною байдужістю): Справно, стару царицю приведено до табору. Але це якраз годиться. Бо хто ж інший мав би бути ще при цьому святі, як не я, Ірішо?

Димитрій (до Вітановського й Лавицького, що здивовано прислухуються розмові): Можете йти, не потребую вас! (Вітановський й Лавицький відходять).

Симонов (назірком за ними): Маєш кавалерів, як папа, Ірішо! (Б'ється в груди.) А ти в панцирному риштунку, як герцоґ! Чому ж ці кавалери з таким здивуванням вилуплювали баньки на мене?

Димитрій (не дивлячись на Симонова): Бо ти назвав мене Ірішою. А цього імени вони не знають. І я сам його майже забув.

Симонов: Ах, так. Багацько води вже з того часу уплило. Але я, доки житиму, не забуду твого погляду, коли дав тобі твоє нове ім'я. Це було, наче б хтось в глибинах твоїх очей запалив іскру вічного вогню.

Димитрій: І вітер раптом ущухнув. І як зачаровані бродили ми в снігах. А я думав собі, що сніг це біла лука.

Симонов: А все ж таки кривава була ця моя історія, може не правда, Ірішо? Як то вони в Уґлічі товаришеві твоїх забав підрізали горло. А як вони опісля ще душогубів зацькували, як гудили — гнали, як гончі зайців. І ніхто тоді не думав про тебе.

Димитрій: Тільки ти.

Симонов: Ти був миле дитятко. Дорогоцінне дитинча.

Димитрій: Годунов певно був би тебе грішми озолотив, коли б ти видав був мене?

Симонов: Ще б пак! Правильно, Ірішо, озолотив би!

(Обійняв його.) Прекрасне слово: озолотив! Еге ж, все-все був би заплатив!

Димитрій (увільняється з обіймів, холоднуватو): Випити не хочеш? А може хочеш їсти?

Симонов: Ні. Тут мені не цікаво з тобою гоститися, Ірішо. Я хочу в Кремлі з тобою засісти за стіл.

Димитрій: Як то?

Симонов: Ну, я тепер приятель царя. Сказати б, його батько!

Димитрій: Що за дурощі?

Симонов: Що за дурощі? А хто ж це все провів? Хто голодував, мерзнув, кого штовхали з одного кутка в другий, як прошака — торбія? Але в цій торбі, я зберігав скарб. І нікому я нічого не прозрадив. Еге ж, треба вміти вичекати, аж з десятилітнього юнака зробиться справжній цар. — І сталося нарешті. — А царем зробив його я.

Димитрій: Ти? Б о г мене зробив сином Івана.

Симонов: Еге ж! Говорила небіжечка. . . . Зробив, та через мене. (Садовиться в крісло Димитрія.). Я хочу бути боярином, Ірішо, чуєш? В такому довгому кожусі і в шапці лисом підшитій. Достоту, як оце їх на картинах малюють.

Димитрій: Як закон дозволить.

Симонов: Закон, Ірішо? Для царя Димитрія закон — це не найважливіша річ.

Димитрій: А що саме?

Симонов: Всяка-всячина. От, наприклад, який в мене настрій.

Димитрій: Що це має означати?

Симонов: Не лякайся, Ірішо. Зо мною справа не тяжка. Ти ж знаєш мене.

Димитрій: Щось не пізнаю тебе, Петре Александровичу.

Симонов: Так ось воно що, мій Грішуню? Ну, — я й сам себе іноді не пізнаю. Воно й справді трохи дивно, як десять літ з порожнім шлунком от-так повештаєшся по світі. Уявляєш собі, як то нарешті засядеш до столу: з усмішкою, пишно, як князь якийсь, що ніколи голоду не знав. А коли згодом справді опинишся перед накритим столом? Тоді все, що уявляв, щезне, як мара. І ти жадно накидаєшся на миску. А якщо тобі не досить швидко подають, ти розбиваєш її. Еге ж, так воно є, мій любий Грішенько.

Димитрій (прямує до виходу з шатра): Я накажу, щоб принесли тобі негайно їжу.

Симонов: Їжу? Може шматок твердої дичини, яку вже ніхто не потрапить згризти, не поламавши зубів? Ні, голубчику! Пан на троні а хлоп на ослоні — ге? Ні, ні! Я хочу бути справжнім боярином. Давай майно-статки, я хочу мати дім-палату. В самому Кремлі біля церкви мусиш мені її поставити. Та ще й з мурованим потайником. Щоб я не мусів взимку по холодній вулиці бігти Богові молитись.

Димитрій: В Кремлі немає місця для нового дому.

Симонов: Так ти його створиш. Адже можна зруйнувати якийсь інший дім.

Димитрій: Дивні твої жарти. Та я сьогодні маю інші справи на голові.

Симонов: Невже? — А я хочу, щоб ти говорив зо мною про мій дім, Грішо.

Димитрій (стає перед ним, піднесеним тоном): Я вже не десятилітній хлопчак Гріша. Я твій цар.

Симонов: А так, мій цар. Цар, якого я зробив. (Щодалі, то більш пристрасно.) І коли я захочу, то зроблю його знов Грішою.

Димитрій: (схопив його): Скажи це ще раз.

Симонов: Скільки завгодно, Грішо. Одного зимового дня зустрів я маленького хлопчину. Він біг, як цуцик біля мене, а очі його жебрали: Подаруй мені щонебудь. Сьогодні вночі святкують свято дитяти в яслях. І в цю Різдвяну Ніч я тебе по королівськи обдарив, Грішо. Я зробив тебе Димитрієм.

Димитрій (починає поводити розуміти): Ти?

Симонов: Я! — В Углічі був хлопчина, достотнісінько завбільшки, як царевич, що наложив головою. Частенько він з ним грався. А як Угліч вигорів, взяв я його з собою, саме оцього малого Грішу. Та й думав собі: Яка користь вмерлому з імени Димитрій? Жадна! А Грішенці могла б бути велика. От я взяв вмерлому його ім'я Димитрій і дав його тобі, Грішо.

Димитрій: Ти став навколішки передо мною, коли вперше назвав мене Димитрієм!

Симонов: Всі ми грішні. Адже й королі ставали на коліна перед яслями. В кожному дитяти живе Спаситель. Чому ж би грішний чоловік не мав впасти навколішки перед дитям?

Димитрій: Ти дав мені хрестика, що належить синові царя.

Симонов: Еге-ж! Хрестика на груди дав я тобі. — Ніч в Углічі — це був один жах! Багато всякої-всячини юрба викидала на вулицю а люде брали й ладували на хури. Якраз в ніч під Різдво. Та й я дещо придбав а тебе на-грудним хрестиком обдарив.

Димитрій: Так виходить. . . . я не Димитрій. . . . я не цар?

Симонов: Незабаром будеш в Кремлі, Грішо! А тоді ти, звичайно, будеш: цар. Тільки гляди, щоб я завжди був в доброму настрої.

Димитрій: Потворо нікчемна! За кого мене маєш?

Симонов: За розумного хлопця.

Димитрій: Чи знаєш, що ти наробив?

Симонов: Я зробив тебе щасливим.

Димитрій: Душу ти споганив — загубив. Вічну загибіль собі заслужив.

Симонов: Стій, Ёріша! Не кричи, — не труби до світа такі речі про мене. Інакше я розтрублю, хто ти.

Димитрій: (схопив його обіруч і трусить): Стережись!

Симонов: Жебраче кодло! Грає царя! Самозванець!

Димитрій: Мовчи!

Симонов: Пусти!

Димитрій: Душогуб! (Душить його).

Симонов: Пробі! Пусти! Не можу дихать!

Димитрій: Так не зможеш і гудить.

Симонов: Ёріша! (Валиться на землю).

Димитрій (схиливсь над Симоновим): Хто я? (Ще голосніше.) Хто. . . я. . . . ?

Шуйський (входить знадвору, відхилив урочисто заслону): Твоя мати надходить, високий пане!

Димитрій (оглядається й поволі опановує себе): Моя мати?

Шуйський (підходить ближче й бачить лежачого Симонова): Напав тебе? Ну. . . . цей вже свою кару дістав. (Павза.) Треба трупа віднести.

Димитрій (тупо): Постарайсь! — А вмить! Мертвець тільки один раз мертвий. А тому живі не сміють чекати.

Шуйський (дає знак сторожі. Сторожа миттю відсовує мертвого Симонова набік).

Димитрій: Чого вирячив очі? Хай вступить моя мати!

Шуйський: Слухаюсь, пане. (Іде до виходу шатра, піднімає високо заслону і впускає Марію Нагулю).

Марія (входить поволі допереду, опирається на свою палицю. Говорить коротко й різко): Шуйський гнав, як чорт. Скаже-на їзда. В монастирі була мертва тиша. А тут в таборі

кожен за десятьох кричить. (Береться за голову.) Мушу на-самперед розглянутись.

Димитрій (увесь час дивиться на неї наче приворожений): З щирим серцем вітаю тебе, мамо.

Марія (змірила його поглядом): Давним-давно це було, як мене щиро вітали. Годунов був митець! У найдавший закуток заліз. І на всіх устах умів здушити добре-тепле слово для мене.

Димитрій: Годунов мертвий. (Павза.) Він вмер від того, чим я живу.

Марія: Він помер зо страху. З жалю... або може його кров вже була надто зціпеніла, щоб могла гнати серце. Хто це може знати? (Іде допереду, садовиться в крісло Димитрія.) Не думай про нього. Він похоронений й нічого тобі вдіяти не може. А от інших ти мусиш стерегтися, тих що тобі ще можуть пошкодити.

Димитрій: Тільки це... кажеш ти мені!

Марія (удав, наче б його не чула): Мої брати Нарі допоможуть тобі; Годунов їм багато лиха накоїв. Теж Шереметьєва й Романових можна перетягти на наш бік. Може ще й інші прийдуть мені на думку.

Димитрій: І це все...

Марія (як раніше): Еге, як була я молодша, часто балакала з англійським послом. У нього були гарні сині очі. І треба було уперто вдивлятися в його, поки усміхнувся. А тоді вже подавав він до Англії рожеві звіти й наші купці робили золоті діла з хутрами. Та блиск очей моїх вже погас. До цього вже не надаюся, розумний юначе.

Димитрій (піднесеним тоном, — благально): А мене ти не бачиш, мамо?

Марія: Ох, так. Ти статний. І срібна зброя на тобі.

Димитрій: Мамо! (Хоче обняти її коліна).

Марія (відступає крок назад. Дуже спокійно і з деякою симпатією): Коли хтось в бою хоче вийти переможцем а непевен, чи це йому пощастить, тоді кличе-взиває: «Пресвята Богородице» або «Христе поможи». А ти ж хіба виграв свій бій всякими підступами-хитрощами? Так чого ж тоді кричиш-кличеш «мамо»?

Димитрій (бере її руку, бажаючи): Глянь на мене! Приглянься! Ти ж мусиш мене пізнати!

Марія (як раніше): Скільки тобі років?

Димитрій: Двадцять.

Марія: Двадцять літ. (Гладить його по голові.) Густе волосся у тебе. А м'якеньке, як шовк.

Димитрій: Говори далі!

Марія (пригортає його до себе): Ходи ближче, зовсім близько. Хочу тобі дещо розказати. Але мусиш цілком спокійно вислухати.

Димитрій: Цілком спокійно. . . .

Марія: Час — це дивна річ. Коли перед тобою, то це наче гора, яку й зором не перескочиш. А коли він за тобою, то п'ятнадцять літ маленьким горбочком здається. Одною-єдиною думкою п'ятнадцять літ перескочиш. Все бачу як на долоні. П'ятнадцять літ тому принесли мені моє дитя й поклали до рук. (Голосно.) Маленький Димитрій! Гарнюсеньке, маленьке личко. . . А блідим — мов примару — його зробила смерть. Жахливий мент. Крик розпачу ще й досі сидить мені в горлі. І ось стоїть вже юнак передо мною, в блискучій зброї й каже, що він мій син. Син, якого я власне поховала. І насилу стримуєш себе, щоб не крикнути срібному юнакові в обличчя. . . .

Димитрій: Що?

Марія: Тепер більш кричати не хочу. (Павза, потім спроквола потиху.) Дурисвіт, обманець!

Димитрій: Кричи про це на весь світ, як можеш. Кричи — кричи до світа!

Марія: Не гарячися. Я ж цього не хочу більше. Маєш м'якеньке волоссячко над хлоп'ячим чолом. Сьогодні й малий Димитрій був би завбільшки тебе. Моє серце скло-няється до тебе.

Димитрій: Я не хочу брехні.

Марія (вдивляється в його): Як раптом вогнем спалахнули твої очі! (Павза.) Люди часто бували до тебе холодні, юначе?

Димитрій: Так.

Марія: До мене теж. І тепер пора взятись за зброю. Треба скарати всіх, хто цього заслужив. Мусимо одному помагати.

Димитрій: Для мене є тільки одна поміч.

Марія: Стривай. Ось послухай тільки. Мені хочеться марити, — мов у сні — наче б мій син був на світі. Заввишки, як ти, й очі, як у тебе. І навіть весь у срібній зброї.

Димитрій: Мені сон не допоможе. Я мушу жити.

Марія: Ти мусиш так жити, як живе в моїй уяві мій Димитрій. Тоді можеш володіти в Кремлі.

Димитрій: Я хочу жити правдою.

Марія (майже ніжно): Як радісно бренть цей крик! (Павза.)

Димитрій (раптово з проблиском надії): Аж тепер нарешті тебе розумію. Ти хотіла мене випробувати. Але я не подався, я був сильний і ти тепер відкриваєш своє серце. Скажи, скажи ж тепер, що я твій син. Моя доля в твоїх руках.

Марія: Мариш! Кожен сам собі кує свою долю!

Димитрій: Ти мусиш рішитися. Я не відпущу тебе.
(Іде до дверей.) *Шуйський*! *Вітановський*! *Лавицький*!
(Всі три входять.)

Димитрій (пристрасно): Царице ясна! Скажи їм те, що мусиш сказати.

Шуйський (патетично): Він твій син! Він наш володар!

Димитрій: Тепер м у с и ш промовити!

Марія (хвилину глядить мовчки на всіх. Потім ядерно і твердо): Скажу коротко. Наслідник Ґодунова творить велике діло. Ніхто не сміє тратити дорогого часу. Всі на свої місця, до своїх справ. (Випрямилась і відходить, опираючись на палицю.)

Димитрій: Наслідник Ґодунова. . . .

Шуйський: В такий радісний день всі справи набік, ясний пане. Тільки ласка — милість. (Дає знак сторожі, вводять трьох пов'язаних людей.) Вони вчинили те саме, що й той старигань, якому ти дарував життя.

Димитрій: Так! Те саме. . . .

Шуйський: Виконай свою милість, пане.

Димитрій (підходить близько до них): Скажіть, за кого мене уважаєте? (Всі мовчать. Різко.) Хто я? Це вже на-решті мусите тепер знати.

Один з ув'язнених (тривожно): Одні говорять те, а другі інше. А я ц ь о г о не з н а ю, ясний пане.

Вітановський (попускає їм мотузки): Тепер прохайте. . .

Димитрій (тупо): Ти не знаєш хто я? (Павза. Повернувся до Вітановського.) П о в і с и т и.

Вітановський: Усіх?

Димитрій: У с і х ! (Швидко виходить з шатра.)

Вітановський (дає сторожі знак, щоб відвела переляканих селян).

Лавицький (дивиться слідом за Димитрієм): Я боюся за нього!

Шуйський (гучно й велично): Я ні. (Близько біля Лавицького.) Аж тепер я це відчув: Він дійсно цар!

З а в і с а .

Т Р Е Т Я К А Р Т И Н А .

Велика світлиця в хоробах Димитрія. Тьмяне денне світло продирається крізь вікно на лівому боці. На передньому плані стіл і багато стільців, вправо лежанка. *Димитрій* в кованій зброї, опоясаний мечем. Біля нього *Шуйський* в довгому боярському кафтані, з витягненим мечем в руці. Знадвору чути гамір і радісні оклики юрби.

Шуйський (прислухається): Вони хочуть щераз бачити тебе, пане. Ти перший день в Кремлі. Мусиш їм показатись.

Димитрій: Іди ти до вікна, *Шуйський*. Еге, так як тут стоїш, з мечем. Хай бачуть, що ми можемо їм всім відрубати голови.

Шуйський: А навіщо, світлий царю?

Димитрій: Тоді не потребуватимем так часто це робити. (Гамір надворі вчуває.) Та вони мабуть вже заспокоїлись. (Починає відкладати зброю).

Шуйський: Стривай, пане! Мусиш бачити доньку Годунова. Вона все ще дожидається.

Димитрій: Хай дожидається. (Відкладає свій панцир.) Буде тепло, *Шуйський*. Вже пахне весною.

Шуйський: Я поможу тобі.

Димитрій: Не треба. Не пускай меча з рук. (Відложив панцир і стоїть тільки в камзолі.) От тепер, Шуйський, ти й міг би рубнути, якби захотів — га? (Доторкається до вістря меча.) Один мах і кінець! Як думаєш?

Шуйський: Я гадаю, що довіряєш моїй вірності.

Димитрій (грається далі з вістрям меча): Ні, Шуйський, я тобі не вірю.

Шуйський: Я ж присягав тобі.

Димитрій: Еге ж. Мало що ти не наприсягав. Раз, що хлопець Димитрій мертвий. А тепер знов присягнув, що углічський мертвець, це зовсім не був Димитрій, але що я є Димитрій. А на що завтра присягатимеш?

Шуйський: На святу правду, пане.

Димитрій: Слушно, Шуйський. Ти завжди присягатимеш на правду. На правду млинового кола. Воно — мовляв — мусить крутитися за водою.

Шуйський: Кожний мусить крутитися. Навіть в Кремлі.

Димитрій: А я хочу показати вам раз інше млинове коло. Воно крутиться не тільки тоді і так, як цього хоче вода. Ні, воно крутиться власною силою навіть проти води, проти течії й черпає воду, як само хоче. Я кую майбутність із течії часу. І не чекаю, коли буде час мене гнати. (Хватає Шуйського за боярський кафтан.) Геть оцю стару ведмежу шкуру! Короткий одяг мусите носити! І ноги мусите мати вільні. Ми хочемо швидче йти вперед, догнати й перегнати світ. І бороду свою зголи!

Шуйський: Цього не буде!

Димитрій: Мовчать! Не смій противитись! Ще й огризається падло старе, крутихвіст! Крутись, як тобі велять! Так! А тепер можеш покласти меча.

Шуйський (кладає меча).

Димитрій: Іди. Чого чекаєш?

Шуйський: Тобі треба спочити. Або одягнутись знов в панцир або довгий кафтан. Споконвіку жаден цар тут інакше не приймав людей.

Димитрій: І прекрасно. Принаймні знатимуть, що гряде новий вік, який я творю!

Шуйський: Не дайся на посміх. Бояри — старі люди. Це не для них видовище.

Димитрій: Не для старих людей видовище — кажеш? (Ходить туди й назад.) А для кого? (Павза.) Видовище для дівчат, молодичок? (Стрибнув свавільно одним скоком на край столу й баламкає ногами.) Як проїздили ми через невський міст, спинив я на хвилину коня. В одному садочку цвіла вишня. Ми забуваємо, Шуйський, що настала знов весна. Увесь час сидимо на коні й занадто залізли в залізо. (Павза.) Пошли мені сюди якусь молоду жінку, Шуйський!

Шуйський: Такої в Кремлі немає.

Димитрій: Дочка ж Годунова чекає. Забув? Хай ввійде! Так. . . Зважся тільки спротивитись мені.

Шуйський (здвигає плечима і йде).

Димитрій (кликає його назад): Стривай ще! (Бере панцир.) Поможеш мені надягнути панцир!

Шуйський: Хочеш бути безпечним перед малою Ксенею? (Помагає Димитрієві.)

Димитрій: О, ні. (Усміхаючись поплескав його по плечу.) Я хочу їй подобатись.

Шуйський (відходить. В дверях іще раз оглянувся): Її батько загинув через тебе, пане! Не забудь про це! (Вийшов.)

Димитрій (ходить то сюди — то туди, поправляє собі дещо на панцирі).

Ксеня (увійшла й зупинилася зразу біля входу).

Димитрій (озирнувся. Підходить ближче до Ксені): Кажуть, що ти подібна до свого батька.

Ксеня (мовчить).

Димитрій: Підійди ближче!

Ксеня (ступила кілька кроків до нього).

Димитрій: Оповідали, що Годунов був найгарніший мужчина на царському дворі. — Давай — подивлюся, чи це правда?

Ксеня (похилила голову): Чого мучиш мене?

Димитрій: І не помилялися! Годунов був дуже гарний. (Павза.) Чого ти надягнула чорну одежу, дівчино?

Ксеня: Ще й три місяці немає, як батько мій помер.

Димитрій: Яка добра донечка. (Грубо схопив її.) Отже на знак жалоби — смутку. А може з хитрощів? Так собі скромненько, без всякого намиста! І не помилилася! Якраз такою ти мені ще більш привабна.

Ксеня (пручається): Пусти мене!

Димитрій: Пестрою, яскравою одежою ти була б омамила й наситила мої очі. — А так тільки викликаєш — збуджуєш пожадливість і голод до себе. (Порива її й цілує).

Ксеня: Я не хочу! Розбійник!

Димитрій: Необачне дитя! Яким кого називають, таким він стається! Еге ж, аж тепер я справді стану розбишакою. (Схоплює її щерез і довго цілує).

Ксеня (охляла швидко у своєму спротиві).

Димитрій: Тепер мовчиш. Розумаха! Оце гаразд! (По хвилині.) Так. А тепер з Богом Парасю, — можеш відійти.

Ксеня (стоїть).

Димитрій: Еге ж! Можеш іти, куди хочеш.

Ксеня (опускає рамена й помаленьку йде до виходу).

Димитрій: Швидче, — хутчій! Я хочу бути сам.

Ксеня (оглядається назад і довго дивиться на нього).

Димитрій: Чого так задивилася на мене? Що я не в довгому кафтані, як бояри? Або треба аж бороду запустити, щоб вам вподобатись?

Ксеня: Я була при цьому, як ти зустрівся з Годуновим.

Димитрій: Ну і що ж?

Ксеня: Я зразу пізнала, хто ти.

Димитрій: А чому ж не пустила мені кулю в спину, добра донечко свого батька?

Ксеня (похнюпивши голову): Нічого б воно не допомогло. Ти сильніший ніж усі інші.

Димитрій: Чому ж ти не втекла від мене? Часу було доволі!

Ксеня: Час полинув із вітрами а я лишилася з думками.

Димитрій: З якими думками?

Ксеня: Про тебе.

Димитрій: Я цього не варт. Я холодний і жорстокий.

Ксеня: Ти тільки удавш. В дійсності ти інший.

Димитрій: Гм! (Павза.) Так який же я?

Ксеня: В тобі криється щось таємно-велике, але годі збагнути. Одно певне: ти самотній.

Димитрій (підходить близько до неї): А звідкіля ти знаєш?

Ксеня: Бо я теж самотня.

Димитрій (пригорнув її голову й ніжно гладить): Миле дитятко. (Відхилив її голову взад і ніжно цілує.) Іди! . . Але приходь ще!

Ксеня (притакнула й прямує до дверей).

Димитрій: Кохавш мене?

Ксеня: Так. (Відходить.)

Димитрій (робить кілька кроків туди-назад, опісля кличе голосно). Шуйський! (Взяв меч і вдарив плазом об стіл аж вадудніло.) Шуйський!

Шуйський (входить): Накажеш приготувати постіль, царю? Всі пани в Москві звикли по їжі проспатись.

Димитрій: А я не сплю. Всі ви крутитесь так, як вами крутять, падло ліниве. Але я хочу крутитись сам! Хто в ще в передпокою?

Шуйський: Твій езуїт з Польщі. І Маржере й барон Фюрстенберґ. Бояри сплять усі.

Димитрій: Так впусти тих, що не сплять.

(*Шуйський* відходить. — *Маржере* й *Фюрстенберґ*, оба в військовім однострою, входять враз з езуїтом *Лавицьким*. Позад їх *Шуйський*).

Димитрій (зустрічає їх мовчки, — поглядом).

Маржере (стає на одно коліно): Votre Majesté! (Теж інші навколішки.)

Димитрій (кивнув злегка головою й дає їм знак, щоб встали. Вони встають): Так оце той славний *Маржере*. . . . (Довго вдивляється в його.) І барон *Фюрстенберґ*. Німці — вірний народ. Я хочу тебе затримати, *Фюрстенберґу*.

Фюрстенберґ (вклоняється).

Димитрій: Ти, *Лавицький*, філософ. Не в тім'я битий. Скажи ж мені, чому *Маржере* й *Фюрстенберґ* так добре вміють орудувати зброєю, гарматами й шаблею? Чи розум. цьому причина, чи душа? Ratio чи anima? Оце хотів би я знати.

Лавицький: Розум. Бо вбивати хоче тільки розум. Душа ніколи!

Димитрій: Так спробуємо з розумом. (До *Маржере* й *Фюрстенберґа*): Біля *Добринич* постріляли й повбивали ви більшу частину моїх людей. — Думаю, що не гірше будете стріляти й рубати, якщо діло піде за мене.

Фюрстенберґ: Дяка, Вашій Величності.

Димитрій: Так щодо ratio були б ми згідні. Але крім того у вас все ж таки ще й душа!

Фюрстенберґ: Будемо вірні, Ваша Величносте.

Димитрій: Душа — це світло. А яким чином одне світло поглине друге? Так, щоб йому не втекло? Воно мусить бути сильніше. Значить вашу душу зможу собі приєднати тільки тоді, коли в мене душа більша — сильніша. Розумієш мене, Маржере?

Маржере: Oui, Majesté. C'est une grande idée. Grande et profonde.

Димитрій (встав теж): А тому я хочу вам не тільки платити. Я хочу вам відкрити свою душу. (Сідає до столу. Всі інші стоять напроти нього.) Твій король в Парижі, чого прагне, Маржере? Кажи коротко.

Маржере: Protéger la France. Охороняти свій край. Зробити його великим — могучим — сильним.

Димитрій: А що хоче твій цісар, Фюрстенберґу?

Фюрстенберґ: Він хоче багато дечого. Більше, ніж це йому вдається. Він хоче єдності всіх німців. Але вони самі роблять йому перешкоди, кидають колоди під ноги.

Димитрій: А твій король, Лавицький?

Лавицький: Він бореться проти звади-свари ляхів.

Димитрій: Так ось чого вони хочать. З'єдинити свій нарід. Зробити свій край могучим. А я хочу ще щось більше! (Таємничо:) Я хочу двигнути цілий світ на боротьбу з бузувірами.

Шуйський: Та ти ще й у Москві добре не осівся, царю!

Димитрій: Неоден горбочок тільки тоді перестрибнеш, коли мітиш на найвищу гору. (Зірвався з місця.) Ми рушимо походом на поганців-бузувір. Всі мусять мені помагати в цій боротьбі: і німці, і ляхи, французи й навіть сам папа. Таким чином з'єдину нарешті всіх вірних. І ціла Європа стане одною багатою, квітучою, великою батьківщиною. Чого вони жеруться між собою? Хай беруть те, чого їм не достав! Усе лежить готове.

Фюрстенберґ (щиро захоплений): Хай живе цар!

Димитрій: Цар! Що мені цар!? (Ходить сюди-туди.) Як називається володар, що панує над німецькою імперією? Цісар! Кайзер! І думає тільки про своїх німців. А може ще про угринів і чехів. А я думаю про всіх, від Іспанії аж по Урал! Отже: у мене душа більша, як у нього. А тому цісарем хочу бути я! Напиши про це папі, Лавицький. Він мусить мене коронувати! Водночас напиши й про те, угоднику божий, як я хочу називатись. Титул має громом поразити всіх невірних, як його тільки вчують. (Павза.) *Invincibilis Caesar*. Мерщій, Лавицький, бери це на папір. Таки зараз!

Лавицький (сідає й пише): *Invincibilis Caesar*. Непереможний Цісар. (Лист паперу лишається на столі.)

Димитрій: А тепер думайте, чого нам до цього треба. Вдень і вночі думайте! Скільки гармат, скільки іздців, скільки грошей. Поки настане зима, мусимо рушити в похід. (Павза.) Готово! Ідіть! (Маржере, Шуйський, Фюрстенберґ кланяються й відходять. Сутеніє. Тільки Лавицький сидить все ще при столі.)

Димитрій: Принеси світло, угоднику божий. Темнота наганяє страху. А нам треба тепер відваги.

Лавицький (виходить і приносить смолоскип та прикріплює його до стіни).

Димитрій: Ні, ні. . . це не пустий сон! П'ять місяців тривав наш похід від кордонів до Москви. З трьома тисячами чоловік ми зачинали а сімдесят тисяч увійшло в Кремль. Так, за рік стану на Босфорі, Лавицький. Переправимось до Малої Азії. Визволимо Святий Гріб. (Павза.) Ну що, Лавицький, не світлий задум? Не запальний план?

Лавицький: Велика душа в тебе, геніяльний володарю.

Димитрій: Скажи, що важніше: душа чи тіло?

Лавицький: Як можеш про це питати? Авже ж душа! Тільки вона творить великі діла.

Димитрій (гучно): Скажи це кожному, чувш? К о ж - н о м у, превелебний отче! Моя душа мерехтить яснішим, сільнішим світлом, як душа цісаря у Відні. Чому ж ця душа не була б спроможна зробити з простого смертника царя? Невже ж для цього треба мати аж Івана за батька?

Лавицький: Не відаю — не знаю. Теологія про це мовчить.

Димитрій: Тоді вся теологія чорта варта. (Тупнув ногою.) Іди — пропадь! Не з твоєю головою про такі речі балакати.

Лавицький (вклоняється й відходить).

Димитрій (сидить сам): Ну, й холод, аж моторошно стало. Ввечері особливо дається в знаки оця московська люта зима. (Вдарив кулаком об стіл.) Шуйський!

Шуйський (входить).

Димитрій: Самота мене гнітить, Шуйський! Чувш? Я не хочу бути сам.

Шуйський: Я залишусь при тобі, пане.

Димитрій: На що ти мені здався? Весну мені давай. Мене морозить. Хай прийде дочка Годунова.

Шуйський: Що хочеш ти від неї?

Димитрій: Не твоє діло. Валяй!*)

Шуйський (відходить).

Димитрій (простягнувся на лежанці й трусячись від холоду вагортається в покривало).

Ксеня (входить, зупиняється біля дверей). Чого бажаєш?

Димитрій: Ходи до мене. Ось тут, сядь собі на краєчку. Мені так сумно.

*) валять (рос.) — їхати швидко.

Ксеня (сідає на краю): Ти повинен думати про своє велике життя, пане! Про те, що тепер прийде.

Димитрій: Еге. Про коронацію. Коли ми обоє стоятимемо в церкві, всі дзвони видзвонятимуть саме так, як сьогодні.

Ксеня (скочила з місця): М и ?

Димитрій (не підводячи очей): Марина Мнішківна й я. Ах, малесенька моя, ти її не знаєш. Немає фарб, щоб змалювати її принаду, немає слів, щоб описати її красу. Хіба гречанка Гелена могла б рівнятися на вроду. Гелена, що через неї десять літ кривавились в боях. (Павза.) Що з тобою? Ти плачеш?

Ксеня: Кохає вона тебе?

Димитрій: Я ще не питав. Коли пече, то ніколи питати, звідкіль полум'я силу бере. (Підвівся, сидючи.) Чи вона мене любить? (Павза.) Не знаю. Життя — темна загадка. Дійсність — холодна.

Ксеня: Мусиш про щось мріяти.

Димитрій: Оповідай, маленька. Розкажуй сон-казку.

Ксеня (почина оповідати, як при постелі дитяти): Все, що тут є, зникне, щезне. Дмухнеш і все з вітром полетить. І в Кремлю й сліду не стане.

Димитрій: А що ж?

Ксеня: Ми обидвоє ідемо тихенькою доріжкою. Теплий вітрець шовком пестить наше волосся. Боїшся ще?

Димитрій: Ні.

Ксеня: Я при тобі. Й охороняю тебе.

Димитрій: Ні, годі. . . . я не смію мріяти про весну, про мир. Ні, ні: тільки бій — війна! Все далі, все вперед. (Скочив. Стоїть на лежанці, випростався, як сновида.) Завойовую Азію, Африку. І все далі! І захоплюю цілий світ до краю. Я мушу все йти. Попереду всіх мушу йти. Та ж я — Цезар!

Ксеня: Цезар?!

Димитрій (хитається): А тепер падаю. Падаю в безодню! — в пустку! — в порожнечу! (Скрикує.) Поможі мені, Ксене, рятуй! (Валиться знесилено додолу.)

Ксеня (тримає мовчки його руку): Маю розказувати далі?

Димитрій: Іди до столу, дівчинко. Там лежить лист паперу. Візьми його й прочитай мені, що там написано.

Ксеня (іде, вертається з листом паперу й сідає знов на край лежанки).

Димитрій: Так. Читай, що там стоїть. І знов і знов читай. А потім я засну.

Ксеня (притишеним голосом): Спи, спи! (Чита.) Непереможний Цезар. *Invincibilis Caesar!* (Гладить його по голові, як малу, тривожну дитину.) Непереможний. . . . Цезар. . . .

З а в і с а.

Ч Е Т В Е Р Т А К А Р Т И Н А.

Терем в Кремлі. *Димитрій*, в повному наряді, з короною і скиптром, стоїть праворуч на передньому плані перед двома флейтистами. Скиптром дає такт до гри. *Шуйський*, *Шереметєв* і *Романов* стоять праворуч, трохи осторонь, видимо стурбовані поведінкою *Димитрія*.

Димитрій: Так. На цьому такті мусите урвати. (Флейтисти перестають грати.) Ще раз! Вже йде цілком добре.

Музикант: Шкода заходу, світлий царю. Московські люди не мають жадного вуха.

Димитрій: Саме тому мусите краще грати. (Як раніше.) Ля-ля-ля. . . .

Шуйський (настирливо): Ми раду радимо про долю Московії, царю! А тобі музика в голові.

Романов: Весільний провід чекає. А ти тепер граєшся з флейтистами.

Димитрій: Еге ж! Якраз тепер! (Не звертає уваги.) Ля-ля-ля! . . . (Обертається до бояр.) Коли інші комусь лізуть в кашу, то треба давати такт сильною рукою.

Шуйський: Поки світ сонця, такого осудовища в Москві ще не було, щоб у церкві флейтисти вигравали.

Димитрій (не припиняючи гри флейтистів): Оце й погано, що ви, москвини, привикли в церкві тільки плакати. У мене всі мають бути веселі, і тоді навіть, коли моляться.

Шуйський: Проти тебе стане патріарх. І то в самій церкві!

Димитрій: Патріарх? А б о в и ? Ля-ля-ля. (Нагло обернувся.) Чого ви тут ще хочете?

Романов: Твої відповіді, пане!

Шуйський: Чого ти дозволяєш в Кремлі чужим проповідникам казань казати? Вони топчуть — руйнують старе слово. Вічне слово.

Димитрій (спокійно диригує далі).

Романов: Ти відриваєш молодих людей від плуга й женеш у війну, як стадо під ніж. А наша земля світить пустою без плодів.

Димитрій (знов обличчям звернений до флейтистів): Ля-ля-ля. (Раптом урвав.) Кінець! (До флейтистів.) Підете на чолі весільного проводу до церкви. Там станете поблизу мене. Гайда! (Флейтисти відходять).

Димитрій (підходить до бояр): Не думайте, що я — може — недобре чув, що говорите. Хоч і грали флейти, але я чув кожне ваше слово, кожному вашу злющу скаргу продумав. Відділив правду від брехні й підступного митарства й відкрились мені очі. Тепер вже вас розкусив, тепер збаг-

нув, що у вас на умі. (Схопив їх за барки й трусить.) Чому зубами-кігтями вчіпились за старий лад? Бо боїтеся, що новий лад зірве машкару з вашого обличчя й ви мусіли б показати свою правдиву шкуру. — А чого так запопадливо піклуєтеся про кожну стару церков? Бо ваш маленький, нікчемний дух неспроможен піднятися вище й думати про нову. (Мрійливо.) Мессіянство, новий світ! Ви бідкастесь-нарікаєте, що я пару тисяч молодих людей відриваю від плуга? А що важніше: топтатись в старому болоті й грабатись в старій землі, чи здобувати нову? Нові землі звоювати треба, морські проливи відчинити! Московські кораблі повинні по морю гуляти. Море з'орати — чуєте? І чи не варт це пару пустих загонів? (Трусить ними. Бояри одубіли в німій мовчанці.) О, ні! Не вашим миршавим головам думати про щось нове! (Обернувся.) Ідїть же у вашу стару церков, ідїть. Станьте в ряд, як це водилось з діда-прадіда. На це ви ще здатні. (Бояри відходять).

Шуйський (на відході): Ти остаєшся, пане?

Димитрій: Почекаю тут цариці. Ще маю дещо полагодити. (Шуйський відходить, Димитрій чекає хвилину. Потім іде ліворуч і відчиняє малі двері.) Ксене!

Ксеня (виходить, падає на коліна й бере його руку): Будь щасливий, царю. Будь сильний.

Димитрій: Миле дівчатко. (Гладить її голову.) Багато горя терпиш через мене? (Павза.) В поганий — зломисний світ попала, люба дівчино.

Ксеня: Ні. Це ж твій світ. (Встає.)

Димитрій: Ксене!

Ксеня: Що?

Димитрій: Деякі люди говорять дивні речі. Ніби-то я зовсім не син Івана. Віриш цьому?

Ксеня: Я знаю тільки, що ти на світі. Ти! Це мені вистачить!

Димитрій: Чистий тон! Гарний тон! (Диригує трохи скиптром.) Ля-ля-ля. Все починає вияснюватись, розв'язуватись.

Марина (входить швидко, сердито, зправа. Одягнена до коронації. Побачивши Ксеню коло Димитрія, зупинилась. Зразу за нею приходить Вітановський).

Димитрій (оглянувся і не поспішаючи й не збентежившись відступає від Ксені).

Марина (вискливо): Поклич сторожу, Вітановський.

Димитрій (спокійно): Навіщо тобі сторожа, Марино? Я йду з тобою. Хіба не добра охорона для тебе?

Марина: Сторожа мусить ув'язнити цю дівчину. Нічого іншого вона не заслуговує.

Димитрій: Вона заслуговує моєї подяки. (Подає їй руку.) Спасибі, тобі, Ксене! (Випроводжує її сам до дверей. Потім до Марини.) Твій кавалер тут зайвий. Може відійти. . .

Вітановський (вклоняється й відходить).

Марина (аж пиниться від злости): Ти ображаєш мене перед цілим світом. Зо мною маєш іти під вінець а перед тим цілуєш свою коханку.

Димитрій: Ніколи вона моєю коханкою не була. Вчинила тільки те, що ти зломисно прогавила. Вона мене покохала.

Марина: Так чого ж тоді я їхала в Москву?

Димитрій: Три рази посилав твій батько післанців до мене і кожен раз, щоб дати 100.000 дукатів. Інакше — мовляв — не прийдеш! Так така то була ніжність? Цілі довгі місяці мучився я, чекаючи тебе. Іноді думав, що збожеволію з туги за тобою.

Марина (ходить туди — назад): Скоріше з радощів, з гульні.

Димитрій: Ні, Марино. Для цього ти занадто гарна.
(Схопив її в обійми.) *Марино*!

Марина (привабливо): Навіжений юнак.

Димитрій (відпихав її від себе): Ні!

Марина: Що з тобою?

Димитрій: Це був фальшивий тон, Марино. Твоя душа погано чув. Я не божевільний юнак. Я цар московський.

Марина: Навіжений юнак з короною на голові.

Димитрій: У тебе, Марино, очі затьмарені, туманом зайшли. Ти бачиш завжди тільки те, що мале й найближче. А я бачу велич і далечінь.

Марина: Але оце дівчатко, хоч і маленьке, а ти побачив, та ще й близьенько до себе пригорнув. А от я була далеко, — чому ж не дивився на мене?

Димитрій: Краще про це не питай, Марино.

Марина: Боїшся!

Димитрій: Ні, Марино. Навпаки, треба відваги, щоб не говорити про це.

Марина: Брешеш.

Димитрій (поволі, що далі, то більш схвильований): Я дививсь, але нічого доброго не найшов! Забула, що витворяла в Польщі з Вітановським?! Тепер приманюєш Розинського, щоб цуциком за тобою бігав.

Марина: Як видно, мавш неабияких шпигунів!

Димитрій: Я про це й чути не хотів. Був глухий на всі доноси. Але всьому мусить бути кінець. І найдовірливішій глухоті. Ти сама себе відштовхнула від мене. І справді треба низько впасти, щоб тебе взяти.

Марина: І ти смієш мені це говорити? (Павза.) Ти... обманець!

Димитрій (скривився): І знов фальшивий тон!

Марина: О, ні. Правдивий тон. Маємо тебе в кулаці. Як ляльку на мотузочку. І мусиш грати царя, бо нам так годиться.

Димитрій (сильно схопив її): Хто каже це?

Марина: Пусти мене. (Глузуючи.) Ніколи не був ти сином Івана. Інші зробили з тебе царевича.

Димитрій: Хто?

Марина (чигаючи, мов кішка): Хочеш знати правду?

Димитрій: Хочу.

Марина: Мій батько та й я. Нагрудний хрест даровано тобі безправно. Документи твої — зфальшовано. Присяги — куплено.

Димитрій: На це не маєш свідків.

Марина (заллялася глумливим сміхом): Ще б пак! Тобі ж мусить бути ліпше відомо. Ти ж його вбив, свого приятеля Симонова.

Димитрій: І ти цілувала мене, хоча й вірила, що я не є сином царя?

Марина: Чому ж би ні? Це більша насолода, як спати в правдивим королем.

Димитрій: Чортове насіння.

Шуйський (входить зліва, у святковій одежі): Весільний провід чекає, царю.

Марина (стає поміж Димитрієм і Шуйським): Цар хворий. Свято мусить бути відложено.

Димитрій (стоїть хвилину, наче прикований. Потім в таємничо-примарним спокоєм): Іди наперед, Шуйський. Хай вдають в дзвони. Ми йдемо! (Шуйський відходить).

Марина (стоїть здивована ні в сих — ні в тих).

Димитрій (підходить до неї, холодним тоном): Ходи!

Марина: До. . . . до. . . . церкви?

Димитрій: Так. До патріярха. Сьогодні будеш царицею Москви.

Марина: Вибач, Димитріє, я трохи погарячилася, — в пересердя. . . . Це все неправда, що я говорила.

Димитрій: А все ж таки. Це правда, Марино!

Марина: Що?

Димитрій: А те, що жадні сили небесні ані пекельні неспроможні розтяти вузол, який сама зашморгнула. Що наварила, те й з'їси. Чашу свою мусиш випити до дна. Чи я цар, чи обманець, — діла не міняє. Ти сама скувала собі свою долю. І я її не розкую.

Марина: Скажи враже — як пан каже. Дехто тягне за мотузок, а ти мусиш скакати. І крик тобі не допоможе.

Димитрій: А вам не допоможе, що будете тягати за мотузок. Паяц вбився в силу. Еге ж, Марино. І тепер в і н потягне за мотузок, та потягне так, що світ струсонеться, що пальці вам поріже. Аж поки не схилитесь, поки не скорчитесь і не крутитиметесь так, як він цього хоче.

Марина (стоїть розгублено, ледве опановуючи себе): Що це має означати, що маєш на умі?

Димитрій: Грати свою ролю, Марино! Аж до кінця! (Іде наперед.)

Марина (хвилину стоїть, потім кидається за ним, схвильована до краю): Димитріє! Димитріє!

(Дзвони починають гучно дзвонити.)

З а в і с а.

ТРЕТЯ ДІЯ.

ПЕРША КАРТИНА.

Вхідна кімната до теремів цариці Марини. Праворуч великі двері, зачинені. Другі двері в лівій частині задньої стіни ведуть на коридор. Вони відчинені настіж. Гурт москочок входить до залі, шушукуючись між собою. За хвилину потім, як завіса пішла вгору, чути знадвору великий гамір. Жінки перелякані розбігаються врозтіч.

Вітановський (тягне насилу Розинського, що видимо знеможений докраю): Ще кілька кроків. Візьми себе в руки.

Розинський: Не сила більше. (Знемігся, опирається об стінку. Вриваються жінки. Розинський скрикує.) Проби! Вони мене ще вдруге спіймають. (Біжить до Вітановського й хватається за горло.) Не можу вже дихати. Дух мені сперло.

Вітановський: І ще й на шибениці не висів! От де б тобі дух сперло, мій любий!

Розинський (кричить до жінок, що тиснуться до нього): Лисить мене нарешті в спокою.

Стара жінка: Перше в и нас лисить в спокою! Кожна спідниця вам пахне і зводить з ума, аж поки не зодрете її з нашого тіла.

Вітановський (відпихає її назад): Чого вам треба? У польських панів інша кров, як у ваших ведмедів.

Стара жінка: Панів? — Бандити ви, от що.

Вітановський: Цить, стара, чого розверещалася? Хто як хто, а ти можеш бути цілком безпечна. Тебе ми певно не торкнемось.

Стара жінка (кричить): На шматки розірвать такого пана! Він мусить повиснути на шибениці, хочби й як скрився. З останнього закамарку його вицупимо.

Вітановський: Оце вам вірю, bestії прокляті. (Тягне Розинського з собою до дверей.) І саме тому треба його дати в безпечне місце. (Відчинив двері й штовхнув туди Розинського.) Пан Розинський перебірає службу в передніх теремах цариці. (Гримнув дверми.) Готово! Ну, а тепер спробуйте його дістати! (Помалу.) Заплатите головою.

Голос з юрби: Чого він туди поліз? Вигрівати постіль чужинці?

Вітановський: Хто це сказав? (Напружена тиша.) Хто? питаю! (Жінки перелякано тиснуться дод верей.) Всіх вас треба ви-вішати! (Наступає на них.) Або перше вибрати одну, на показ?

Стара жінка: Спробуй!

Вітановський: Може тоді їй трохи прохолоне язик. (Вириває в гурту одну молоду жінку.)

Молода жінка (борониться): Я перекушу тобі руку.

Вітановський: Кошеня шолудиве!

(Інші жінки намирають на Вітановського. В наставшій метушні юрба виломлює двері до теремів цариці. Натопи коло Вітановського розступається).

Марина (входить повагом допереду, різко): Що тут за крик?

Вітановський (згинає коліно. Неособливо зворушений): Ясна пані!

Марина: Розинського витягнули ви з-під шибениці. Але шибениця ще стоїть. Май на увазі!

Вітановський: Твоє слово — найвищий суд! Іншого судді для мене немає.

Стара жінка: Царице! Безчестя, — розпусту розвели твої пани, твої прислужники. Нападають, збещують наших жінок. От і цієї ночі одну напали. Це образа для нас усіх.

Марина: Ви були при цьому?

Стара жінка: Розпуста їм з очей б'є.

Марина: А вам ні? Загортаєтесь в завої, серпанки, надягаєте салопи*), сарафани*). Але під тими ганчірками ховаєте кошаче тіло, що крутиться, як в'юн й чигає на добичу. Ех, ви. . . У нас в Польщі всі жінки без завоїв та удаваної соромливості. Але вони і вночі можуть ходити так-само, як і вдень. Бо все, що скрите, — завжди підозріле — двозначне.

Стара жінка: Суд його засудив. Видай його нам.

Марина: Вітановський, іди поклич царя.

Вітановський: Його Імператорська Величність має на-
ради з Маржере.

Марина: Сказано тобі — йди! Може боїшся за свою шкуру, за своє нікчемне горобляче життя? Не бійся! Не про тебе річ. (Іронічно, чигаючи.) Хай цар на власні очі побачить своїх улюблених людей московських; які то вони вірні, які лагідні-ласкаві. Як навіть і в Кремлі двері розбивати вміють, ці його вірно-піддані. Ну, мерщій, не барись.

Вітановський (відходить).

Марина (ходить то сюди — то туди, потім садовиться на стілець, що стоїть праворуч на передньому плані): Ну, радійте — танцюйте. Побачите свого царя. А скажіть йому все, що у вас накипіло у серці. Скажіть йому й те, що його приятелі в Польщі — це зрадники. Ага, не забудьте і не замовчіть про те, що ви тут про царицю викрикували. Він вас гарненько нагородить. (Жінки затрівожились й починають тиснутись до дверей.) Що це з вами? Ах, так, боїтеся? Так ви не такі то вже добрі — чесні — богобоязливі? Ех, ви. . . Про смерть, про зраду шепочетесь тут в мурах Кремлю!! (Раптом зірвалася з місця й кричить на них.) Стійте! (Павза.)

*) верхня жіноча одежина московок.

Останьте, коли не боїтеся! (Жінки одна за другою залишають кімнату. Вкінці стоїть тільки одна молода жінка, спершись об одвірок).

Марина (глибоко зітхнула.) Так! Кричати — горлати вміють. Але ніхто не має відваги стати до розмови.

Ксеня (ступає крок до переду й відкриває завій): Я.

Марина: Хто ти?

Ксеня: Ти знаєш мене.

Марина: Сотні дівчат вас тут крутяться в Кремлі.

Ксеня: Я дочка Годунова.

Марина: Дочка Годунова! Ах, як це загадково-таємничо брешеш. Так наче б хотіла цілу Московію запалити повстанням проти Димитрія. Та знай, що ти з ним спала тільки так довго, поки я була в Польщі. Тепер з тим кінець — моя голубко. Це тебе сердить — га? А втім це твоє діло. Полагодь з царем як собі знаєш.

Ксеня: Я ніколи не була його коханкою.

Марина: Тим гірше для тебе. Тоді не допоможуть тобі ні просьби, ні грозьби.

Ксеня: Не грозила я йому ніколи й тепер не збираюсь. Я хочу його охороняти.

Марина: А перед ким же то?

Ксеня: Перед усіма, що його не люблять, ненавидять. (Павза.) Перед т о б о ю. (Павза.) Ти ж його не кохавш. Тобі треба тільки Кремля. І тільки тому ти тут.

Марина: Приступи ближче! (Ксеня підходить, Марина пригортає її голову.) Добра, — сердешна ти дочка поганого Бориса. В тобі вже й краплі немає його злої крові. Глядиш на світ очима дитини. А світом править закон сили: коли хочеш щось мати, мусиш собі силою взяти! А як взяла, мусиш цупко тримати. Коли ж у тебе немає жадоби до трону, ти не варт і не маєш права на ньому сидіти. Запам'ятай собі це добре, моя ясочко. У тебе не-

має жадоби. Ба, ні сили немає. А тому: мусиш з Кремлю геть. От тобі і вся правда.

Ксеня: Брехня. Підла, нікчемна брехня.

Димитрій (вбігає зліва. Зразу за ним Шуйський й Вітановський): Хто бреше?

Ксеня (озирнувшись, мовчить).

Марина: Ну, ось і цар. Цар прийшов а його вірний народ наживав п'ятами. . . Нікчемна комедія! Спершу твій нарід, ласкавий царю, горлав і домагався голови Розинського, а потім навіть і мосі. Еге ж! А накінець так набралися страху за свою власну голову, що розбіглися врозтіч, хто-куди. Тільки — бач — оця краля осталась. . . Але й вона незгірше других. Хоче тебе на приману взяти а каже, що — мовляв — прийшла тобі помагати, в потребі стати. Осоружна комедія.

Димитрій: Ти не розумієш, що вона хоче. (Павза.) Вона кохає мене.

Марина: О, я прекрасно знаю їхні затії, знаю чого вони хотять. І ця дівчина й усі інші. Вони наводитимуть туман на очі й казатимуть гарні казки, поки ти всі свої охоронні полки не пішлеш до дому. «Навіщо тобі меч, великий царю», — казатимуть. А потураєш їм, відложиш меча, от тоді тебе твої вірні москвини і вб'ють, як собаку. Києм — нагаями! От такий буде кінець. А думаєш, що може ота цяця щось іншого хоче?

Ксеня: Ні, ні! (Близько Димитрія.) Хрестом Богом ва-клинаю тебе, ти не смієш відсилати своїх ляхів до-дому.

Димитрій: Хто ж міг би мені тут щонебудь лихого вдіяти?

Ксеня: Тримай своїх людей наготові. Не спускай з ока рушниць-самопалів. Будь чуйний — обачний, прохаю тебе. Обіцяй мені, царю.

Димитрій: Адже кожного вечора вони справляють гучні вітання перед Кремлем, аж поки не вийду й не покажусь їм. Як же можу сумніватись в їхній вірності?!

Ксеня: Діло в цьому, що Шуйський їх потайки підплачує й наущає, що мають кричати. А тобі б треба тайком зайти до міста. От там би ти почув, що вони про тебе шепчуть. Не тільки те, що тут вигукують. Тоді й пізнав би правду.

Димитрій: Правду? (Павза.) Я хочу її чути, хочу знати чисту правду. Так, так, Ксене. Не ухиляйся. Веди мене до тих, що про мене такі правди шепчуть. Інакше не повірю. Думатиму, що говориш спросоння, — що тобі так здалося.

Марина: Ти цілком з'їхав з глузду. — Мушу сама подбати про свою охорону. Інакше чекає мене твоя доля! (Вийшла вправо. Гримнула за собою дверми).

Вітановський: Зайва обережність ніколи не пошкодить, царю.

Димитрій (холодно): Іди собі, Вітановський. Іди до цариці. Там твоє місце.

Вітановський (виходить вправо).

Димитрій: Я це думав цілком поважно, Ксене. Коли прийдеш і мене поведеш?

Ксеня: Як буде слухний час, Димитріє. (Відходить. В дверях зустрічається з Марією Нагою. З острахом відступає взад.) Свят! Свят!

Марія: Чого злякалась? Я не примара.

Ксеня: В Кремлі тебе вже майже не видати.

Марія: Бо я не хочу зустрічатися з людьми-заволоками, що насильством захопили владу й засіли тепер в Кремлі, як зозуля в чужому гнізді. Їхні злочинства вже міри не мають.

Ксеня: Будь ласка — підійди ближче. Нікого з ляхів тут немає.

Марія: Повітря чисте? (Іде ближче.)

Димитрій: Добридень, матусю.

Марія (не даючи йому відповіді, різко): Ти сказала, що повітря чисте. З якого часу стала ти брехати, Ксене?

Ксеня: Я казала правду. Тут є тільки цар.

Марія: Значить — повітря зіпсоване. Отже я йду.

Димитрій: Мамо!

Марія: Не бажаю з тобою балакати.

Димитрій: Мусиш! (Загороджує їй дорогу.) Тепер не маєш жадного виходу.

Марія: Не я! (Різко.) Ти не маєш жадного виходу! Ти! — приятель — охоронець чужих лотрів-розбишак.

Димитрій: Я тебе не пущу.

Марія: Лиши нас, Ксене, самих!

Ксеня: Що хочеш йому сказати?

Марія: Ти ще замала, щоб чути.

Ксеня (тривожно): Димитріє!

Димитрій: Іди, люба дитино.

Ксеня (відходить).

Димитрій: Ти твориш несамовиті речі зо мною, мамо. Але я терпеливий. Я хотів би з тобою поговорити. Ти не знаєш, які ідеї лелію, які я плани маю. Хочу поширити московське царство, оновити, омолодити й обернути в щасливу, квітучу батьківщину народів. Ось послухай.

Марія: Нічого я чути не хочу. Бачу сама досить. Повсюду знищення, руїна, страхіття. Вистачить глянути тільки на обличчя в Кремлі, щоб бачити враження з твого раю, яким ти нас обдарував.

Димитрій: А хіба ж ти не знаєш бояр, мамо? Роблять вигляд, наче рятують-охороняють вічну Москву. А в дійсності не хочуть тільки поховати те, що давним-давно вмерло. А я потребую простору для того, що тепер росте.

Марія: Що росте? — де росте? Насамперед мені покажи!

Димитрій: Що? Де? (Велично.) В мойому серці — мій дух, мої ідеї, мамо.

Марія: Для росту потрібна пожива. А поживу дає тільки земля. Дух — ідеї — це хмари, що літають над світом. А коли тих хмар багато, приходиться буря й повертає внівець те, що на землі допіло й що матері породили. А ти твориш мряковиння — хаос, будеш хмари.

Димитрій: Невже ж ви хочете назавжди залишатися такими тяжкими, як ваша земля? Я вас визволю від неї. Найближчий буревій понесе вас у недосяжну височінь.

Марія: Еге ж! Із корінням! Ти вириваєш — нищиш наші коріння. І найближчий буревій змете нас з поверхні землі й викине на смітник.

Димитрій: Ми мусимо буюти понад часом. Ми тут для майбутності, для прийдешніх поколінь!

Марія: Але живемо з дорібку — надбання минулих поколінь. Хто цього не знає, той не живе правдою!

Димитрій: А що ж таке творили ці минулі володарі й можновладці Кремля? Наче озвірілі кати лютували вони проти своїх же підданих, тисячами людей неповинних вбивали й над цілою державою висіло зловіще марево смерті. Я хочу нести життя!

Марія: Так, вони вбивали. Але навіть, коли вбивали, то й тоді у них було більше життя, як у тебе. Дерево живе соками землі, пускає віття, наганяє бруньки, цвіте й приносить овочі — плоди. Працею людини, заслугою батьків. А ти приходиш як розбійник-грабіжник з чужини. Бачиш плоди на дереві й хотів би їх визволяти. І трясеш деревину, блазню, обтрушуєш плоди, й хочеш, щоб полетіли. А вони падають додолу й умірають.

Димитрій: Коли дерево вижене знечевя нову парость, то люди звичайно ставляться недовірливо. А вона має своє призначення й треба її лишити, хай робить своє діло!

Марія: Не бажай собі того, харцизо!

Димитрій: Чому?

Марія (близько біля нього): Бо ти погана парость. А знаєш, що стається з хворою паростью, що вітровиною заражена, коли дерево сильне? Вона нидіє й гине. Її відкинуть. Щоб дерево могло знову жити!

Димитрій: І потім дерево знов ожива?

Марія: А тобі яка жура? Ти ж холодний харциз-розбійник. — Іду! А ти тряси! Тряси, аж поки тебе твої плоди не вб'ють. (Відходить.)

Димитрій (сам поволі): Впаде, щоб дерево знов жило? (Кричить.) А хто може знати, чи нова парость сильна, чи хвора? (Павза.) Я хочу чути, що вони говорять в підпіллю, про що потайки шепочуться. (Іде до дверей.) Ксене! (Коли не дістає відповіді, кричить несамовито.) Веди мене, Ксене! (Павза.) Я хочу чути правду!

З а в і с а.

Д Р У Г А К А Р Т И Н А.

Захристія малої церковці край Москви. Темнуvато, поволі стає ясніше. Хто новий вступає, несе з собою ліхтарню або воскову свічку. Приявні, що тут зібрались, сидять ліворуч на довгих лавицях, що вздовж стінки. Праворуч великий стілець. На стінці висить образ Димитрія.

Шереметьєв: Спасе, спаси Москву!

Збір приявних (відповідає в один голос): Хай спасе через нас!

Шереметьєв (кладе набік свою ліхтарню й садовиться між останніми): Днем і нічтю обманець на ногах. Це все від

того, що лихий його опутав, що демон-сатана вселився в його тіло. (Обертається до образу Димитрія на стінці.) А тут висить наче якийсь святий!

Один із заговорників: Занадто вже його величасш. Та ж брехати, розводити розпусту, насилувати, вбивати — потрапить кожен злочинець.

Шереметьєв: І немає дня, щоб не вивів якогось безглуздя. От і сьогодні — чували? — виїхав з Кремлю вдосвіток, ще сторожа й не прокинулась, та й просто на базар. А там з купцями, давай смішки-іграшки витівать та грішми довкруги розкидять, наче якийсь багатющий торговець з Астрахані.

Один із заговірників: Це так на підпитку або на похмілля!

Шереметьєв: Обманець сам не наливається до безтями. Приглядається тільки лукаво, як інші налигуються й тратять розум. А він при цьому холодний, як змія. (Сідає.) Я вам кажу, що він нелюд-антихрист.

Ксеня (в чоловічій одежі, входить з Димитрієм. Він заличкувався так, що не можна його пізнати. Входять несміливо, вагаючись. Ксеня підняла вище ліхтарню й побачивши таке велике зборище, перелякалась): Господи!

Один із заговірників (приступає до неї): Стій!

Ксеня (зразу): Спасе, спаси Москву!

Один із заговірників (присвічує їй до обличчя): Квилить, як полохливе пташеня! (Звертається до Димитрія.) А ти хто?

Димитрій (загорнувшись, зміненим голосом): Спасе, спаси Москву.

Ксеня: Лиши нас. Адже тут не питають імени.

Другий заговірник: А коли що-до-чого, то як тоді пізнаєш наших?

Димитрій: По в ч и н к у, мій приятелю. (Сядовиться в Ксенею на одній з дерев'яних лавиць.)

Романов (входить спішно з надвору. В руці — ліхтарня. Стає світліше): Спасе, спаси Москву!

Збір: Хай спасе через нас!

Романов: А знаєте, хто нам в нашій справі найкраще помагає? (Вішає ліхтарню на стінку. Тепер вже зовсім виразно видно збірню й заговорників.) Саме той обманець!

Перший заговорник: Я якось цього не помічаю.

Романов: От, ця ляцька орда з-під самої шибениці відволікла одного із своїх «чистоплотних» лицарів. Кат вже тримав петлю в руках, тільки б зашморгнути й готово. А це Димитрієві вилізе боком.

Шереметьєв: Як же так? Та ж він сам дав наказ засудити цього ляха.

Романов: В тім то й річ. А потім сам допустив, щоб його вирвали з-під петлі. І тепер тільки подумайте, що з цього мусить вийти. Коли б був не засудив Розинського, то мав би принаймні ляхів за собою. Або — коли б був знов відправив його на шибеницю, то прихилив би московських людей на свій бік. А так і наші ненавидять його й ляхи бажають йому смерті. (Робить відповідний рух руками.) Попавсь між два млинські камені. Все нам сприя. Нарешті зостанеться тільки брудна пилюга над московським царством.

Ксеня (закрива собі обличчя руками): Ой, леле!

Шереметьєв: В такому разі можемо чекати.

Романов: Щоб нас Димитрій далі гнобив, — душив до загину? О, ні. Не сміємо тратити ні дня, ні хвилини. Мусимо його зломити, поки ще сильний.

Шереметьєв: Як же так? Щоб ще більше людей по-вбивав?

Романов: Щоб вбити все зло, що з ним до нас прийшло. Догрався, — переспів у своїх гріхах-злочинствах, як гнилий овоч. Мусимо суд судити й карати.

Шереметьєв: Для цього мусимо його м а т и в руках.

Романов: Де мотуз від дзвона?

Шереметьєв (йде до мотуза): Тут!

Романов: Дзвони!

Шереметьєв (починає дзвонити. Дзвін має високий тон).

Романов: І над тілом обманця вчинимо суд. Але дерево ріжуть від кореня. Тож перше судитимемо його душу!

Димитрій: Душу! Душу!

Шереметьєв (перестав дзвонити, вертається, на ходу): Люди подумаютъ, що хтось умірає.

Романов: І думатимуть справно. (Випроставсь на весь ріст, велично.) Взиваю на зводини того самозванця, що видає себе за сина Івана й насильно захопив корону царів московських. Кличу на суд його душу. (Присуває велике крісло допереду й прилаштовує свічку до його спинки. Потім здіймає образ Димитрія зо стінки.) Так! Тут його обличчя. Дзеркало поганої — злої душі. Гляньте в обличчя — і перед вами стане його душа. (Приявні мовчки, з запертим віддихом слідкують. Романов відступає крок дозад.) Починаю суд. (Ще раз озирнувся.) Спасе, спаси Москву!

Всі приявні: Хай спасе через нас!

Романов (до образу, наче б говорив до приявної людини на кріслі): Цар — то сонце, ми його проміння. Коли цар добрий, то й ми добрі. Коли ж він поганий, то всі ми стаємо погані. Ти наш свідок перед небом, наш заступник перед Богом. Ти для нас Б о г в К р е м л і. Почував ти вагу цього завдання, що покладено на тебе, Димитріє? (Павза. Потім показує на приявних і продовжує.) Ось, глянь на збір. Небагато їх тут дивиться на тебе. Але вони прийшли з Волги, з Дону, з північного моря, з Сибірі, з України. Всі народи царства московського прийшли й питають тебе: Що вчинив ти з ними? Зробив їх ліпшими,

Димитріє? Або знищив їх? (Приявні сидять мовчки, з запертим віддихом.) Яких людей зробив ти з нас у Кремлі?

Димитрій (до Ксені закликаючись): Ліпших людей! Щасливіших!

Ксеня: Цить!

Романов: Вояки, селяни, люд хрещений наче в тумані біг до тебе в усіх-усюдів царства московського, славословив, величав. А знаєш чому? Бо Борис Годунов був фальшивий цар. Неправдою засів на престолі. І московське царство покотилося вниз і втратило всю гідність. Він був тільки самим собою!

Димитрій: Тільки сам собою! . .

Ксеня: Але що вам Димитрій заподіяв?

Романов: Послухай!

Один із заговірників (виступає перед обрам): Ти зірвав нам з тіла одежу, яку носимо п'ятьсот літ. Занапастив нашу долю.

Другий зо збору (так само): Ти стоптав нашу віру, наші церкви опоганив музикою. Ти зневажив наш стіл грішними стравами. Ти нас зрадив і видав чужинцям на поталу.

Романов: Ти не був сином Івана. Але другий обман був ще більший. Ти обманював нарід а думав тільки про себе. І ти був тільки с а м с о б о ю.

Димитрій: Господи! О Господи!

Романов: А тому і ти фальшивий цар!

Всі: Фальшивий цар!

Романов (гучно): Отой обманець збездистав наші звичаї-обичаї. Він зловжив свої владі. Він програв, — загубив свою вічну душу, що мала нам служити. Якої кари заслужив за це?

Один із заговірників: Смерти!

Романов: На нас лежить обов'язок не тільки засудити, але й виконати присуд. (Голосно.) Завтра в його палаті має

бути бенкет. Скликано всіх скоморохів і флейтистів. Ляшня налигається вина й оскотиніє. Завтра мусить він згинути. Хто скаже слово «смерть», — той стає в ряди виконавців. Важить своїм життям за смерть Дмитрія. Так! Тепер слово за вами.

Шереметьєв (підходить до Романова): Він заслужив собі смерти. Смерть!

Останні: Смерть!

(Заговірники проходять повз Романова до виходу.)

Димитрій: Ще один, пане!

Романов: Твій присуд?

Димитрій (підходить до крісла. Відкриває своє обличчя, так, що тепер можна його пізнати. Опісля бере свічку й гасить її): Він був тільки сам собою. Він загубив свою душу. Він заслуговує смерть!

Романов: Завтра побачимось. Спасе, спаси Москву! (Відходить з Шереметьєвим та іншими.)

Димитрій: Хай спасе через нас!

Ксеня (кидається до нього): Тепер вже все тобі відомо! Рятуйся — поки час!

Димитрій (киває головою): Так!... (Іде з Ксенею до виходу. Штовхнув — двері навстяж. Ясний ранок.) А скажи, як рятувати мертву душу?

Ксеня: Каяттям і покутою!

Димитрій: Так... А потім вона знов оживає! Потім стає наче бог. (Гірко сміється.) Бог в Кремлі!

Ксеня (відходячи): Оце я тобі тільки думки про смерть принесли.

Димитрій (таємничо й твердо): Ти — мала дівчино — принесла мені вічне життя.

З а в і с а.

ТРЕТЯ КАРТИНА.

Велика парадна зала, як в першій картині. Праворуч і ліворуч два великі столи, при яких сидять бенкетуючі гості. Праворуч озброєні ляхи, ліворуч бояри. Посередині взду окремих стіл. При ньому сидить *Димитрій*. Біля нього ліворуч *Марина*, праворуч *Марія Нагая*. Позад Димитрія стоїть *Шуйський* з мечем.

Димитрій: Ти мовчиш, мамо? Не їси?

Марія (тупо): Ні.

Марина (голосно): Чого сидите всі, похнюпившись, наче на поминках за померлим? (Павза.) Де музики — флейтисти?

Шуйський (дає слугам знак): Музик сюди!

Димитрій: Смійтеся нарешті, радійте! Для цього не потребуєте аж скоморохів. Малюйте собі самі світ у рожевих барвах; з кожним днем він ставатиме дивніший, цікавіший.

Слуга (вертається): Флейтисти ще звечора опустили Кремль. Інструменти лежать ще на столі.

Марина: Що сталось з ними?

Слуга: Їх відослано.

Марина (крикливо): Хто відіслав музик?

Димитрій: Еге ж, хто посмів це вчинити? (П'є.) Слушно! Я їх відіслав. Еге ж! І без цього в Москві стільки галасу-гамору, що аж в ухах лящить. Цілий день дзвони видзвонюють. Люди кричать, співають. І серед того гомону пропадає все, що вони шепочуть між собою. А це не мало-важна річ. Бо все важливе, що діється на світі, тільки потайки нишком передається. Так, так! І от я хотів нарешті раз почути, що ви між собою шепчете. (Підносить склянку.) І ви мої ляцькі друзі! І ви бояри, мої любі, всемогучі радники! (Ляхи й бояри, бліді, перелякані, знехотя потурають цареві.)

Марина: Удаєш веселого. Світ закриваєш собі жартом.

Димитрій: Ні, Марино! Я тількищо починаю собі його відкривати. Еге ж! Можливо, що якраз тепер розбиваю шкаралупу й закусуюся в ядро.

Марина (зайшлася сміхом): Уважай, щоб не поламав зубів. А ядро звичайно ще й гірке.

Димитрій: Нічого! В гіркому ядрі дрімає новий плід. Треба думати й про нове жниво. А воно буде солодке. Чи ж не правда, мамо?

Марія (повільно, — тяжко): Не знаю. Моя чаша була завжди гірка!

Марина (злобно): Боїшся! Признайся, Димитріє!

Димитрій (удає, наче б її не чув): Чому не п'єте, мої ляцькі друзі? Пийте — гуляйте, бачите, — цариці бракує вашого гумору.

Марина: Мені ще дечого більше сьогодні бракує. Де твоя сторожа, Димитріє?

Димитрій: Моя сторожа? Сьогодні п'ятниця. Службу має сотня, у червоних оксамитах. Червоний оксамит і золоті списи. Хіба не добрий в мене смак, Марино?

Марина: Поклич її сюди. Чорна пустка між дверима мене нервує. Постав туди червоних вояків.

Димитрій: Маржерє! Ходи-но сюди.

Маржерє (встає від столу, при якому сидять ляхи та йде до Димитрія): Votre Majesté?

Димитрій: Цариця хоче бачити червону гвардію. Куди подів ти сьогодні мої червоні гвардії, Маржерє?

Маржерє: C'était donc votre ordre, Majesté! Їх послано додому. Твоя воля — нам наказ!

Димитрій: Ах, правда, Маржерє! Червону сотню я послав додому. Нічого не поробиш, Марино. Сумно, та й годі. Ні музик, ні червоногвардійців! (Удає забудька.) А

чого я власне так розпорядивсь? Ага — стривайте, зараз знатиму. Шуйський! (Нетерпляче.) Оглух, чи що?

Шуйський: До послуги!

Димитрій: Що ти мені раїв учора?

Шуйський: Я казав, що втомлена сторожа, це погана охорона. Цілими тижнями сторожа в службі. І я тобі пораяв на сьогоднішню ніч їх відпустити.

Димитрій (до москалів): Чуєте, друзі й дорадники, як мій вірний Шуйський про мене піклується? Подбав про те, щоб і моя сторожа відпочила й послав її спати.

Шуйський: Служу тобі, як можу.

Димитрій: Як можеш, Шуйський, еге ж. (Скочив, кричить.) Як може тільки зрадник!

Шуйський (обурено): Цього я не заслужив!

Димитрій (знов спокійно): Скривдив тебе може? Невже ж ти нічого злого проти мене не задумував?

Шуйський: Ніколи, царю!

Димитрій: В такому разі стережись завтра червоної гвардії, Шуйський! Насолив ти їм поганої юшки! Гарно оце надумав їх послати спати?! Якраз сьогодні! Коли люд на вулицях гуде, мов джмілі. Чуєш гомін? Чуєш крики? І мертвого з гробу збудили б. (В залі раптом всі припинили. Тишу прорізує галас юрби, що чути все ближче й ближче.)

Марина: Що це?

Димитрій: Шуйський, скажи цариці, що це таке! Либонь знаєш?!

Шуйський (не розгубившись, упевнено): Люд московський хоче святкувати свято зо своїм царем. Вигукують, бо хочуть його бачити.

Димитрій: Збрехав, аж пальці знать, падлюка грішна. (Вириває йому меч з руки.) Вони хочуть мене вбити. А ти хочеш теж, ось що!

(Ляхи вискакують, счинилась метушня.)

Вітановський: Захищайте царицю! (Ляхи стають перед Мариною.)

Маржере (до Фюрстенберга): Venez, Baron.

Фюрстенберг: Ми критимем царя своїм тілом. (Ставляться перед царем.)

(Вривається юрба. Слуг відштовхує набік.)

Шереметьєв: Де цар?

Фюрстенберг (виступає напроти): Що вам від його треба? (Маржере криє царя.)

Шереметьєв: Те, що роблять з дурисвітом-обманцем. Ми хочемо його вбити.

Вітановський (використовує метушню, береться на хитрощі й раптом кричить): Захищаймо царя! За мною! Про Деметрію! (Ляхи подаються за ним.)

Розинський: Будь ласка, з нами, ясна пані. (Ляхи поривають Марину з собою. Обдурені москалі кидаються за ними і настовп зникає праворуч.)

Димитрій (сидить при столі. Поруч його тільки Марія Нагая, як камінна статуя. В куточку смертельно-блідий Шуйський): Фюрстенберг. . . Маржере! Ідіть і заховайтесь в безпечному місці! Спасайтесь!

Маржере: Ми остаємось при тобі, Ваша Величносте!

Димитрій: Ідіть. Я мушу тепер бути сам! Наказую Вам — ідіть! (Маржере й Фюрстенберг відходять вправо.)

Шуйський: Рятуй своє життя, царю. Варту мають стрільці. У них знайдеш захист.

Димитрій: Я не хочу себе рятувати, Шуйський.

Шуйський: Як бажаєш. Я не маю жадної вини!

Димитрій: Годі брехати далі, Шуйський. Ти зазіхаєш на мою корону. Але тепер це тобі не допоможе! Ти мушиш мені щераз її дати. Еге ж! Корону і скипетр.

Шуйський (блідий і весь тремтючи, подає скипетр і корону, що лежать на столі коло трону).

Димитрій (стає на весь ріст): Мамо! Життя кінчається, б'є остання година. Скажи, був я у Кремлі твоїм сином? Одне словечко скажи.

Марія (твердо): Ні. Ти був злющий тиран. С о н м и - н у в ! (Зправа впадає з криком назад юрба заговорників.)

Шереметьєв: Нас в дурнів пошили! (Побачив Димитрія, йде до нього.) А, — ось де він! Нарешті попався!

Димитрій (велично й спокійно): Чого вам від мене треба? (Гамір ущухає. Напружена тиша).

Димитрій (повторяє зично й урочисто): Чого вам треба від вашого царя?

Шереметьєв: Хочемо скарати обманця.

Димитрій: Хто вас обманув?

Шереметьєв: Ти!

Димитрій: Ви самі себе обманули! (Павза.)

Шереметьєв: Ось поруч з тобою царевичова мати. Якщо ти справді її син, хай скаже, посвідчить.

Димитрій (в найбільшому схвилюванні): Мамо, вислухай мене ще раз. Був я в Кремлі твоїм сином?

Марія (твердо): Ні.

Шереметьєв: Твоя година пробила! Кінець! Більш тобі нічого говорить!

Димитрій: Помиляєтесь! Я маю вам ще щось велике сказати: Спасителю, с п а с и М о с к в у. (Здивування.)

Шереметьєв: А тому кожен, хто знищив Москву, мусить вмерти!

Димитрій: І я того хочу, що й ви. Я хочу кожного судити, хто кинув тінь на душу Москви.

Шереметьєв: Тож мусиш і самого себе осудити.

Димитрій: Коли б за мною була вина. Але я не маю вини. А тому я вас чекав. Проти царства московського я не вдіяв нічого. Навпаки! Я вам приготував шлях. Я с а м !

Марія (підводиться, здивована, здіймає руки вгору): *Димитріє!* (Павза.)

Димитрій (гордовито): Я знав, що ви прийдете. І я не втік. Тепер вже вірите мені?

Шереметьєв: Підла, хитра собака! (Виймає пістолю й стріляє *Димитрія*.)

Ксеня (вбігає зправа, кричить): Він не винен!

Димитрій (падає на долівку): Корона! Корона не сміє пасти!

Ксеня (біля нього): *Димитріє!*

Шереметьєв (кидається до нього, хоче вирвати йому корону).

Марія: Не руш! (Встає, іде — наче сновида — до *Димитрія* й відштовхує *Ксеню* набік.) Хочу глянути на нього. (Схиляється над ним. Раптом скрикує.) Господи!

Шереметьєв: В чім річ?

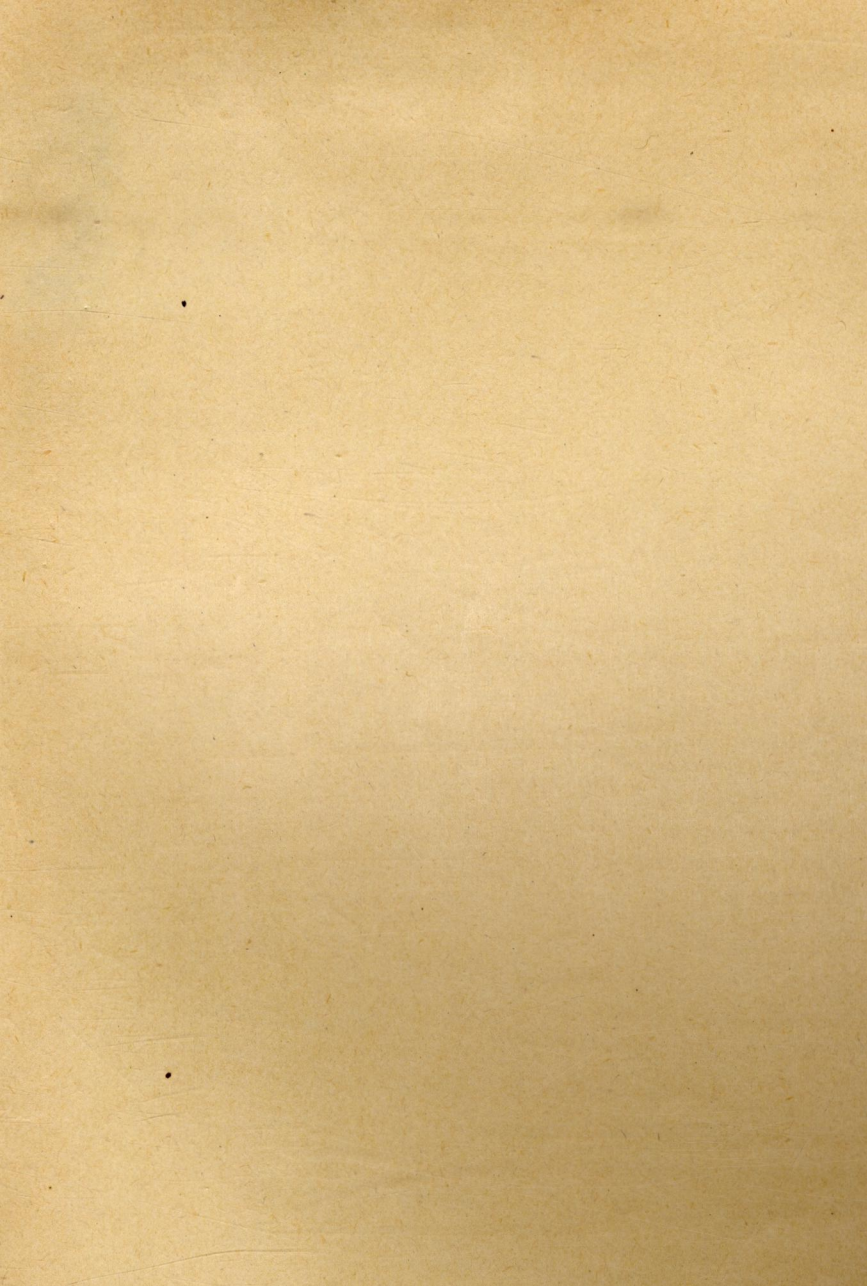
Марія: Яке в його обличчя? Як він перемінився? (Іде дозад, випростувавши руки, із застиглим поглядом в очах.)

Шереметьєв: Тепер він мертвий!

(Всі збентежені, слідкують за нею з запертим віддихом.)

Марія (таємничо-понури голосом): Тепер? . . . (Павза. Потім випростувавшись на весь ріст.) Тепер Так, тепер — він ваш цар!

З а в і с а.



2.88
(1986)

5590

P



JURIJ TYŠČENKO, NAKLADATELSTVÍ, PRAHA II., ŽITNÁ 13.
Protektorat Böhmen und Mähren.

8596

ФРИДРИХ ШРАЙФОГЛЬ: БОГ В КРЕМЛІ

ФРИДРИХ ШРАЙФОГЛЬ

БОГ В КРЕМЛІ

п'єса в трьох діях

ПРАГА 1942

ЖК.24